

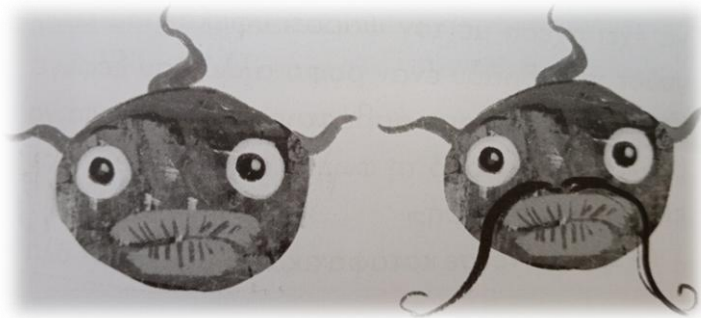

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΘΕΜΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ: «ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΕΜΦΥΛΩΝ
ΤΑΥΤΟΤΗΤΩΝ ΣΤΟ ΠΑΙΔΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟ ΑΠΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥΣ/ΕΣ
ΕΛΛΗΝΕΣ/ΙΔΕΣ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΟΥΣ»

Εκμεκτσίουλου Ευλαμπία

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Επιβλέπων καθηγητής: Κόκκινος Δημήτρης

Ρόδος, Ιούνιος 2022

«Δηλώνω υπεύθυνα ότι είμαι συγγραφέας της πρωτότυπης πτυχιακής εργασίας με τίτλο "Αναπαραστάσεις των έμφυλων ταυτοτήτων στο παιδικό βιβλίο από σύγχρονους/ες Έλληνες/ίδες εικονογράφους". Έχω αναφέρει τις όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε αυτές αναφέρονται ακριβώς είτε παραφρασμένες. Επίσης, ότι αυτή η εργασία προετοιμάστηκε από εμένα προσωπικά, ειδικά για τη συγκεκριμένη πτυχιακή εργασία».

Περίληψη

Η εργασία με θέμα τις έμφυλες αναπαραστάσεις στο παιδικό βιβλίο από σύγχρονους/ες Έλληνες/ίδες δημιουργούς, ξεκίνησε να συγγράφεται την εποχή που άρχισε και η συζήτηση στη δημόσια σφαίρα για θέματα που αφορούν το φύλο γενικότερα και, ειδικότερα, το γυναικείο φύλο έπειτα από το μεγάλο αναλογικά πλήθος γυναικοκτονιών και καταγγελιών για σεξουαλική κακοποίηση κατά τα τελευταία έτη. Αυτή η κοινωνική συγκυρία έγινε και η αφορμή για τον ακόλουθο προβληματισμό: κατά πόσο το παιδικό βιβλίο μπορεί να έχει ιδεολογικό χαρακτήρα και ειδικότερα κατά πόσο τα σύγχρονα εικονογραφημένα παιδικά βιβλία μπορεί να αναπαράγουν έμφυλα στερεότυπα μέσω της εικονογράφησης τους καθώς και αν μπορούν να δημιουργούν νέες αναπαραστάσεις σε σχέση με το ρόλο του φύλου που να συμβαδίζουν με τις τρέχουσες κοινωνικές εξελίξεις. Τα αποτελέσματα που προέκυψαν από την βιβλιογραφική έρευνα και την ανάλυση των εικόνων παιδικών εικονογραφημένων βιβλίων είναι πως το εικονογραφημένο βιβλίο μπορεί να γίνει φορέας κοινωνικών αντιλήψεων που έχουν σχέση με το φύλο. Ορισμένες φορές αναπαράγει τα έμφυλα στερεότυπα που κυριαρχούν και άλλες δημιουργεί νέες αναπαραστάσεις που συμβαδίζουν με τις κοινωνικές εξελίξεις.

Λέξεις κλειδιά: Παιδικό εικονογραφημένο βιβλίο, ανάγνωση εικόνων, οπτικός γραμματισμός, Κοινωνικός ρόλος του φύλου, έμφυλες ταυτότητες, ιδεολογία.

Abstract

This study refers to the gender representations in Greek children's literature by contemporary Greek illustrators. The motivation for this research has been the public dialogue on social issues concerning gender in general and, in particular, the female gender which has began after the great proportional number of women's murders and cases of sexual harassments in recent years. The main question is whether children's books have ideological characteristics and especially whether modern children's literature reproduces gender stereotypes through the images or it creates new representations related to the progress of the gender roles in society. The results from the bibliographic research and the images analysis show that illustrated books have a big impact on the gender perspective in society, either by reproducing the gender stereotypes or by creating new representations that highlight the more progressive gender ideologies.

Keywords: children's illustrated books, image reading, visual literacy, social role of gender, gender identity, ideology

Ευχαριστίες

Αρχικά, θέλω να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή μου Κόκκινο Δημήτρη για την πολύτιμη βοήθεια του αλλά και την κατανόηση του. Ο τρόπος του, διακριτικός, υποστηρικτικός, συμβουλευτικός και μη παρεμβατικός, μου έδωσε χώρο και χρόνο για την συγγραφή της εργασίας.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω όσους και όσες υπάρχουν στη ζωή μου και που με στηρίζουν και πιστεύουν σε μένα ακόμα και όταν εγώ δεν το κάνω. Μαζί τους δημιουργώ νέες εικόνες που με βοηθούν να ονειρεύομαι και να υπάρχω!

Τέλος, θέλω να αφιερώσω ξεχωριστά την παρούσα εργασία σε όλα τα άτομα, ανεξαρτήτου ηλικίας και φύλου, που έχουν νιώσει την καταπίεση, έχουν υποστεί την κακοποίηση ή έχουν χάσει ακόμα και την ζωή τους από άτομα που ο κοινωνικός τους ρόλος τους έχει δώσει το δικαίωμα να το κάνουν!

Περιεχόμενα

Περίληψη	3
Λέξεις κλειδιά:	3
Abstract.....	3
Keywords.....	4
Ευχαριστίες	4
1. Εισαγωγή.....	7
2. Θεωρητικό πλαίσιο	8
2.1 Ορισμοί όρων σε σχέση με το φύλο.....	8
2.1.1 Το βιολογικό και το κοινωνικό φύλο	8
2.1.2 Ταυτότητα φύλου και διαμόρφωση της στην παιδική ηλικία	10
2.1.3 Έμφυλες ταυτότητες και έμφυλοι ρόλοι	10
2.1.4 Που «διδάσκονται» αυτοί οι κανόνες;	11
2.2 Παιδική λογοτεχνία και ο ρόλος της στη διαμόρφωση αναπαραστάσεων	12
2.2.1 Ορισμός της παιδικής λογοτεχνίας	12
2.3 Εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο	14
2.3.1 Ορισμός.....	14
2.3.2 Ο ρόλος του εικονογραφημένου παιδικού βιβλίου για τη δημιουργία κοινωνικών αναπαραστάσεων	16
2.3.3 Ο ρόλος του ήρωα/ηρωίδας και η έμφυλη απεικόνιση του.....	17
3. Βιβλιογραφική ανασκόπηση.....	18
4. Μεθοδολογία.....	19
4.1 Ερευνητικά ερωτήματα	19
4.2 Ερευνητική διαδικασία	20
4.3 Ερευνητικά εργαλεία	20
4.4 Ερευνητικό υλικό.....	22
Συνοπτική παρουσίαση των παιδικών βιβλίων για έμφυλα ζητήματα και ζητήματα ισότητας κατά αλφαβητική σειρά με βάση το επώνυμο του/της συγγραφέα	22
Τίτλος: <i>Βικτώρια</i>	23
Τίτλος: <i>Μπάλα Μπαλαρίνα</i>	24

Συγγραφέας: Αλεξάνδρα Μητσιάλη	24
Εικονογράφος: Χαδουλού Κατερίνα	24
Εκδόσεις: Μεταίχμιο.....	24
Έτος: 2016	24
Ανάλυση εικονιστικών κειμένων σε συνάρτηση με τα λεκτικά κείμενα.....	26
Βικτώρια	26
Μπάλα Μπαλαρίνα	29
Ο μπαμπάς μου κι εγώ	31
Φύλακας Άγγελος	36
Αμπαλη, εγώ;	39
Παίζουμε;	42
5. Συζήτηση αποτελεσμάτων	45
6. Συμπεράσματα	48
Βιβλιογραφία	51

1. Εισαγωγή

Στη σύγχρονη εποχή προβάλλεται έντονα το αφήγημα ότι η διαφοροποίηση των φύλων δεν υφίσταται -πιθανώς αυτό το συμπέρασμα προκύπτει από την σύγκριση με προηγούμενες εποχές- και πως η ισότητα είναι πλέον δεδομένη. Ωστόσο, στην καθημερινότητα μας μπορούμε να διακρίνουμε ακόμα διαφοροποιήσεις και στερεότυπα που σχετίζονται με το φύλο τα οποία απεικονίζονται και μορφοποιούνται άλλοτε με άμεσο και άλλοτε με έμμεσο τρόπο. Οι πεποιθήσεις, οι προκαταλήψεις και τα στερεότυπα αναφορικά με τα ζητήματα φύλου υφίστανται βαθιά ριζωμένα στον καθένα και στην καθεμία μας και όσο περισσότερο συζητάμε γι' αυτά τόσο αυτά μπορούν να αλλάξουν, μαζί με την κυρίαρχη γλώσσα που τα αποκωδικοποιεί και τα εκφράζει. Το θέμα της παρούσας εργασίας επιλέχθηκε προκειμένου να φέρει στην επιφάνεια απεικονίσεις των έμφυλων ταυτοτήτων στη σύγχρονη εποχή και να αναδείξει τις πιο διαχρονικές και καιρίες διαστάσεις του. και να προσπαθήσει να αναδείξει το θέμα ως σύγχρονο. Στόχος είναι να γίνει μια προσπάθεια ανάδειξης της ιδεολογικής διάστασης του παιδικού εικονογραφημένου βιβλίου- μέσω της ανάλυσης εικόνων και της σύνδεσης τους με κοινωνιολογικές θεωρίες- ώστε να αναγνωριστεί εντέλει η σημαντικότητα του (παιδικού εικονογραφημένου βιβλίου) στη διάχυση απόψεων και διαμόρφωση στάσεων σε κοινωνικά θέματα όπως ο ρόλος των φύλων και οι ταυτότητες που διαμορφώνονται.

Οι λόγοι που επιλέχθηκε για διερεύνηση το παιδικό βιβλίο και πιο συγκεκριμένα το εικονογραφημένο είναι δυο. Ο ένας είναι λόγω της σημαντικής επίδρασης που ασκεί το βιβλίο κατά την παιδική ηλικία στην διαμόρφωση της ταυτότητας του παιδιού. Και ο δεύτερος είναι η μεγάλη εξέλιξη και αποδοχή που έχει το παιδικό εικονογραφημένο στην Ελλάδα, με σημαντικές παρουσίες ελλήνων εικονογράφων και σπουδαία εκδοτική παραγωγή. Η εργασία επιθυμεί να προσεγγίσει με κριτική οπτική του θέμα και μέσα από την αναγνώριση ότι οι έμφυλες ταυτότητες και οι κοινωνικοί ρόλοι του φύλου είναι τόσο βαθιά ριζωμένα στη συνείδηση των ατόμων που σχεδόν δεν είναι ορατά όλες τους οι εκφάνσεις. Στόχος είναι η επίτευξη της εις' βάθους ανάλυσης του θέματος, αποφεύγοντας τα συμπεράσματα πρώτου επιπέδου ώστε να αναδυθούν τα κρυφά μηνύματα που δημιουργούνται και μεταφέρονται μέσα στη κοινωνία και να βγουν έγκυρα συμπεράσματα. Σε αυτή την προσπάθεια αναγνωρίσαμε ότι ενδέχεται να έρθουμε αντιμέτωποι με

προσωπικές μας έμφυλες αναπαραστάσεις που θα χρειαστεί να αναγνωριστούν, να αμφισβητηθούν και να αναδιαμορφωθούν.

Άλλωστε θεωρούμε πως οι κοινωνικές ανισότητες και κατά συνέπεια οι ανισότητες φύλου θεωρούμε πως είναι ένα από τα θέματα που κάθε εκπαιδευτικός πρέπει να φέρνει στην επιφάνεια ώστε να δημιουργηθεί ένα σχολείο και μια κοινωνία συμπεριληπτική που να δημιουργεί χώρο για όλους και όλες. Η πολυδιάστατη προσέγγιση των φαινομένων ανισοτήτων και η έρευνα γύρω από το πώς γεννιούνται και πως αναπαρίστανται συνιστούν μια καλή αρχή για την εξάλειψη τους.

Η παρούσα εργασία περιλαμβάνει, πέρα από την εισαγωγή, το θεωρητικό πλαίσιο, το μέρος της ερευνητικής προσέγγισης του θέματος των έμφυλων ταυτοτήτων στο παιδικό βιβλίο με την ανάλυση των εικονογραφημένων από Έλληνες/ίδες εικονογράφους βιβλίων και, τέλος, τα συμπεράσματα. Το θεωρητικό πλαίσιο οργανώθηκε με τρόπο ώστε να προσεγγιστούν τόσο έννοιες σε σχέση με το φύλο όσο και με την παιδική λογοτεχνία και το εικονογραφημένο βιβλίο. Στο αναλυτικό μέρος της έρευνας υπάρχει υλικό με εικόνες από τα επιλεγμένα βιβλία και σχολιασμός τους ώστε να αναδειχθεί το θέμα της εργασίας σε σχέση με τις έμφυλες αναπαραστάσεις. Τα βιβλία που επιλέχθηκαν έγινε προσπάθεια να καλύπτουν όλο το φάσμα των ηλικιών παιδιών Δημοτικού, ώστε να μπορέσουμε να παρακολουθήσουμε και τον τρόπο που αυτές οι απεικονίσεις, ενδέχεται να αλλάζουν –ή και όχι-, ανάλογα με την ηλικία που αναφέρονται τα βιβλία. Στο τέλος, υπάρχουν τα συμπεράσματα που προέκυψαν μέσα από την έρευνα συσχετιζόμενα με πορίσματα από την υπάρχουσα βιβλιογραφία.

2. Θεωρητικό πλαίσιο

2.1 Ορισμοί όρων σε σχέση με το φύλο

2.1.1 Το βιολογικό και το κοινωνικό φύλο

Το **βιολογικό φύλο (sex)** είναι εύκολα αναγνωρίσιμο αφού αναφέρεται στο φύλο του ατόμου που προκύπτει από τις διαφορές στα γεννητικά του όργανα τη στιγμή της γέννησης του. Οι όροι που χρησιμοποιούνται για να διαχωρίσουν τα φύλα είναι θηλυκό/αρσενικό κατά κύριο λόγο.

Ο όρος **κοινωνικό φύλο (gender)** είναι έννοια που εισάχθηκε από τις φεμινίστριες την δεκαετία του 1970 ώστε να αναδυθούν οι έμφυλες ταυτότητες και οι ανισότητες που προκύπτουν από αυτές. Το κοινωνικό φύλο σε αντίθεση με το βιολογικό φύλο αναφέρεται με

τους όρους γυναικείο/αντρικό και ενσωματώνει όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά προσωπικότητας, συμπεριφοράς και τις προσμονές που έχει η κοινωνία από την στιγμή της γέννησης του ατόμου. Σε αντίθεση με το βιολογικό είναι κοινωνικά και πολιτισμικά κατασκευασμένα. Λόγω της κοινωνικής του διάστασης όλα τα παραπάνω στοιχεία μπορούν να διαφέρουν από κοινωνία σε κοινωνία και από εποχή σε εποχή μιας και η έννοια είναι δυναμική και διαμορφώσιμη, ανάλογα με τις διάφορες μεταβλητές που υπάρχουν σε κάθε χρόνο και τόπο. Το κοινωνικό φύλο είναι ένα προϊόν κοινωνικοποίησης το οποίο μαθαίνεται και τροφοδοτείται μέσω έμφυλων στερεοτύπων και πεποιθήσεων. Η κατασκευή του κοινωνικού φύλου ξεκινάει από την βρεφική ηλικία με τα άτομα σιγά-σιγά να αποκτάνε συγκεκριμένες ιδιότητες και χαρακτηριστικά από τα οποία αν αποκλίνουν ή δεν τα υιοθετούν δεν ανήκουν στο όλον, με χαρακτηριστικά παραδείγματα τις πεποιθήσεις πως «τα κορίτσια είναι πιο τρυφερά από τα αγόρια» ή «τα αγόρια είναι δυνατά και δεν κλαίνε» κ.α. Επίσης, υπάρχουν συγκεκριμένες συμπεριφορές που μπορούν ή δεν μπορούν να έχουν τα άτομα ανάλογα με το φύλο τους, όπως για παράδειγμα «τα αγόρια δεν παίζουν με κούκλες» ή «τα κορίτσια που παίζουν ποδόσφαιρο, είναι αγοροκόριτσα». Τέλος, στα άτομα αποδίδονται και συγκεκριμένες ικανότητες ανάλογα με το φύλο τους: «τα αγόρια είναι καλύτερα στα μαθηματικά, ενώ τα κορίτσια στην γλώσσα και τα καλλιτεχνικά».

Ο κοινωνικός λοιπόν ρόλος του φύλου αναφέρεται σε ενδιαφέροντα, συμπεριφορές και υποχρεώσεις, οριζόμενες από την κοινωνία ως κατάλληλες για άνδρες και γυναίκες. Σύμφωνα με την Okley (1985) το κοινωνικό φύλο (gender) αποτελεί πολιτιστικό ζήτημα, καθώς αναφέρεται στην κοινωνική ταξινόμηση του «ανδρικού» και του «γυναικείου», ονοματίζοντας τις ψυχολογικές, κοινωνικές και πολιτισμικές πλευρές του αρσενικού και του θηλυκού. Επίσης, κοινωνικό φύλο σύμφωνα με τον Stoller (1968) αποτελεί «η ποσότητα ανδρισμού ή θηλυκότητας που βρίσκεται σε ένα άτομο».

Σύμφωνα με την J.Butler (1990) υπάρχουν ποικίλοι παράγοντες κοινωνικής ανισότητας, που αλληλεπιδρούν με το φύλο, όπως η φυλή, η κοινωνική τάξη, ο σεξουαλικός προσανατολισμός, η θρησκεία, οι σωματικές δεξιότητες. Η J.Butler (2010) στο βιβλίο της «Bodies that matter» αναφέρει «*Το βιολογικό και το κοινωνικό φύλο δεν είναι παρά επιτελέσεις [performances] οι οποίες αποκτούν ισχύ και εξουσία μέσω των επαναλαμβανόμενων πράξεων των υποκειμένων. Κατά συνέπεια, φύλο δεν είναι αυτό που είμαστε αλλά αυτό που επιτελούμε*».

Τέλος, η Turner (1998) υποστηρίζει πως ο όρος βιολογικό φύλο χρησιμοποιείται, προκειμένου να περιγραφούν οι βιολογικές κατηγορίες του «άνδρα» και της «γυναίκας», ενώ ο όρος κοινωνικό φύλο χρησιμοποιείται για την περιγραφή των κοινωνικών κατηγοριών της αρρενωπότητας και της θηλυκότητας, των χαρακτηριστικών δηλαδή που αποδίδονται στα δύο φύλα

2.1.2 Ταυτότητα φύλου και διαμόρφωση της στην παιδική ηλικία

Ως ταυτότητα φύλου, η Μ. Γαλανού (2014) ορίζει «τον εσωτερικό και ατομικό τρόπο με τον οποίο το φύλο γίνεται αντιληπτό από τα άτομα και συμπεριλαμβάνει την ατομική εμπειρία του σώματος. Περιλαμβάνει εκφράσεις του φύλου όπως την ένδυση, τον τρόπο ομιλίας και έκφρασης [...] σχετίζεται αποκλειστικά και μόνο με τον αυτοπροσδιορισμό του φύλου ή την ατομική αίσθηση για το φύλο μας».

Ο ρόλος του φύλου, αποδίδεται στις συμπεριφορές οι οποίες σε κάθε κοινωνία και εποχή, «ταιριάζουν» στους άνδρες και τις γυναίκες, ανάλογα με τις αντιλήψεις της κυρίαρχης ιδεολογίας. Ο ορισμός ταυτότητα του φύλου, αναφέρεται στο αποτέλεσμα της πορείας εκμάθησης, εκ μέρους των αγοριών, να ταυτίζονται με τις ανδρικές συμπεριφορές και των κοριτσιών με τις γυναικείες. Η απόκτηση της ταυτότητας είναι μια δύσκολη διαδικασία, η οποία περιλαμβάνει την αποδοχή και την απόρριψη ποικίλων συμπεριφορών.

Η διαμόρφωση της εικόνας που έχουν τα παιδιά για το φύλο –το δικό τους και των άλλων– ξεκινάει από τα 2 έτη και ολοκληρώνεται στην πρώτη νηπιακή ηλικία. Ξεκινάει από την μίμηση των οικείων πρόσωπων της οικογένειας. Μπαίνοντας στο δημοτικό, το παιδί έχει ήδη διαμορφώσει την ταυτότητα φύλου τόσο τη δική του όσο και των γύρω του. Όπως αναφέρει και η Ε. Ανδριοπούλου (2000) «η κοινωνικοποίηση των παιδιών ως προς την εκμάθηση του ρόλου των φύλων, αρχίζει από πολύ μικρή ηλικία αλλά στα προσχολικά χρόνια, μεταξύ πέντε και έξι χρονών, τα παιδιά αποκτούν την φυλετική τους ταυτότητα [...] τα παιδιά κοινωνικοποιούνται ενσωματώνοντας πληροφορίες περί ανδρικού και γυναικείου ρόλου μέσω της οικογένειας, του σχολείου, της ομάδας των συνομήλικων φίλων του και των μέσων μαζικής επικοινωνίας»

2.1.3 Έμφυλες ταυτότητες και έμφυλοι ρόλοι

Οι έμφυλες ταυτότητες και οι έμφυλοι ρόλοι θεωρούνται προϊόντα της κουλτούρας και της ανατροφής. Σύμφωνα με τη Μ. Mead (1935) οι έμφυλες ταυτότητες είναι κοινωνικά κατασκευάσματα –«κοινωνικά σενάρια»– που οι άνθρωποι μαθαίνουν και ακολουθούν. Μέσα από το μηχανισμό της κοινωνικής εκμάθησης (εσωτερίκευσης) οι γυναίκες και οι

άντρες κοινωνικοποιούνται σε έμφυλες ταυτότητες και έμφυλους ρόλους (τι κάνει, πως φέρεται, τι αρμόζει, πως αισθάνεται, τι φορά, πως μιλά) που έχουν κανονιστικό χαρακτήρα, δηλαδή λειτουργούν ως πρότυπα που μαθαίνει και οφείλει να ακολουθήσει κανείς από πολύ μικρή ηλικία. Οποίος/α/ο δεν συμβαδίζει με αυτούς τους ρόλους μπορεί να τεθεί ακόμα και εκτός κοινωνικού πλαισίου αφού δεν τηρεί αυτούς τους κανονιστικούς ρόλους που θα τον διατηρήσουν στον «φυσιολογικό» κοινωνικό πληθυσμό.

Σύμφωνα με τη αμερικανίδα φεμινίστρια κοινωνιολόγο K.Millet (1934), οι γυναίκες μαθαίνουν να είναι πιο παθητικές, υποταγμένες, πιο σιωπηλές, να ακολουθούν. Οι άντρες, αντίστοιχα, μαθαίνουν να είναι διεκδικητικοί, δυναμικοί, εξωστρεφείς, κυριαρχικοί. Αυτές οι συμπεριφορές ή στάσεις συνοδεύονται από διακριτούς ρόλους (π.χ. τροφός, φροντίδα, νοικοκυριό ή πολιτική, πόλεμος, δημόσιες θέσεις), αλλά και διακριτό ντύσιμο, παιχνίδια, δραστηριότητες (π.χ. ροζ ή μπλε, κούκλες ή αυτοκίνητα, χορός ή σπορ).

2.1.4 Που «διδάσκονται» αυτοί οι κανόνες;

Όπως είναι γνωστό το άτομο ως πρώτο περιβάλλον εκμάθησης έχει την ίδια του την οικογένεια και συγκεκριμένα τον κοντινό οικογενειακό κύκλο (γονείς, συγγενείς). Από τα πρώτα χρόνια της ζωής του, η οικογένεια αποτελεί γι αυτό διάυλο μεταφοράς γνώσεων, στάσεων και ιδεών. Ανάλογα με το ποιες είναι αυτές οι στάσεις το άτομο αποκτά τις πρώτες εικόνες για το πως είναι φτιαγμένος και πως λειτουργεί ο κόσμος. Αυτές τις εικόνες είναι πολύ δύσκολο να τις αξιολογήσει και ακόμη δυσκολότερο να τις απορρίψει στην παιδική ηλικία.

Αργότερα και μεγαλώνοντας ο κύκλος του μεγαλώνει προσθέτοντας σε αυτό το φιλικό περιβάλλον, αρχικά συνήθως το φιλικό περιβάλλον της οικογένειας που δεν αποτελεί δική του επιλογή και αργότερα μπαίνοντας στη προσχολική και σχολική ηλικία, το περιβάλλον του σχολείου και πλέον το δικό του φιλικό περιβάλλον. Σιγά-σιγά αρχίζει να αποκτά την ανάγκη στο να ανήκει σε μια ομάδα ή ένα κοινωνικό σύνολο. Όσο περισσότερο ταιριάζει με τους κανόνες λειτουργίας της ομάδας, τόσο περισσότερο θα νιώσει αποδεκτό και μέλος της. Εδώ καταλαβαίνουμε τον τρόπο που αναπαράγονται οι έμφυλες ταυτότητες και πως μεταφέρονται από γενιά σε γενιά πολλές φορές αναλλοίωτες.

Ένας ακόμα πολύ δυνατός χώρος μετάδοσης εικόνων και ιδεών είναι τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Σε αυτό το σημείο θεωρείται σημαντικό να αναφερθεί και η δύναμη που έχει το παιδικό βιβλίο στη δημιουργία εικόνων για τον κόσμο και την ευθύνη που έχουν οι ενήλικοι είτε ως δημιουργοί παιδικών βιβλίων είτε ως αξιολογητές αφού έχουν την ευθύνη της

επιλογής του βιβλίου (ειδικά στις μικρές ηλικίες) άρα και των αναπαραστάσεων του κόσμου που θα δημιουργήσουν τα παιδιά μέσα από την ανάγνωση τους.

Όταν το ενήλικο πλέον άτομο βρεθεί στο χώρο εργασίας και στην κοινωνία θα συνεχίσει να μαθαίνει για αυτά τα κανονιστικά πλαίσια, αλλά πλέον είναι σε θέση και να τα αμφισβητήσει και να αναρωτηθεί σε σχέση με αυτά. Εφόσον οι έμφυλες ταυτότητες και οι ρόλοι είναι επίκτητοι, δηλαδή προϊόν κοινωνικής εκμάθησης, μπορούν να αλλάξουν εφόσον παρέμβει κανείς στα πρότυπα κοινωνικοποίησης και στα μηνύματα που προβάλλουν.

2.2 Παιδική λογοτεχνία και ο ρόλος της στη διαμόρφωση αναπαραστάσεων

2. 2.1 Ορισμός της παιδικής λογοτεχνίας

Η παιδική λογοτεχνία σχεδόν αυτονομημένη πλέον από την λογοτεχνία για ενήλικες - αν και άμεσα συνδεδεμένη με αυτήν-, έχει προσεγγιστεί από τους θεωρητικούς με διάφορες προσπάθειες ώστε να επιτευχθεί ο ορισμός της. Πιθανότατα λόγω του γεγονότος ότι η θεωρητική ενασχόληση με τη λογοτεχνία για παιδιά, όπως πολλοί θεωρητικοί προτιμούν να την ονομάζουν, είναι σχετικά πρόσφατη δεν έχει υπάρξει ακόμα ένας ορισμός που να είναι κοινώς αποδεκτός. Οι προσπάθειες αυτές έχουν ως κοινό σημείο την προσέγγιση όρων που σχετίζονται με την παιδική ηλικία, όπως η «παιδικότητα» και το «παιδικό». Φαίνεται η διαίρεση της λογοτεχνίας σε λογοτεχνία για παιδιά και λογοτεχνία για ενήλικες δημιουργεί πολλά ερωτηματικά και κριτικές με αποτέλεσμα να αμφισβητείται ακόμα και ο ίδιος ο όρος. Η αδυναμία σύνταξης ενός σταθερού και διαχρονικά ισχύοντος ορισμού εδράζεται στην δυσκολία καθορισμού των ίδιων των συστατικών της όρων: Οι έννοιες της παιδικότητας και της λογοτεχνίας νοηματοδοτούνται ανάλογα με τον τρόπο που προσλαμβάνονται κοινωνικά σε κάθε εποχή και κοινωνία, για αυτό τον λόγο είναι δύσκολο να οριστούν με έναν κλειστό και σταθερό ορισμό.

Επιπλέον αυτές οι δυο λέξεις που συνθέτουν τον όρο συνδέονται και με αντιθετικές έννοιες. Αυτές τις αντιφάσεις τις επισημάνει και ο P. Hunt (2006) αναφέροντας ότι *«Η παιδική λογοτεχνία είναι ένας όρος που χρησιμοποιείται για να περιγράψουμε ένα σύνολο κειμένων και μια ακαδημαϊκή πειθαρχία, και αυτό συχνά θεωρείται οξύμωρο. Αν η λέξη «παιδική» υποδηλώνει ανωριμότητα ενώ ο όρος « λογοτεχνία» υποδηλώνει πείρα στα κείμενα και την ανάγνωση, τότε αυτοί οι όροι φαίνονται ασυμβίβαστοι»*. Ο P. Hunt (2006) φαίνεται πως δεν

αναγνωρίζει τον όρο «λογοτεχνία για παιδιά» και πιστεύει πως το παιδικό βιβλίο έχει κάτι το παροδικό και τα κειμενικά του χαρακτηριστικά χαρακτηρίζονται από αναξιοπιστία.

Ένα χαρακτηριστικό που ίσως έχει χρησιμοποιηθεί για τον ορισμό της παιδικής λογοτεχνίας είναι το μέγεθος των κειμένων της αλλά και ο τρόπος γραφής τους. Ο M.McDowell (1973) στην προσπάθεια του να δώσει έναν ορισμό αναφέρει ότι τα παιδικά βιβλία είναι συντομότερα και επιχειρούν να ευνοήσουν μια ενεργητική συμπεριφορά μέσα από διαλόγους και επεισόδια παρά με περιγραφές και εσωτερικές αναζητήσεις. Χαρακτηριστικά αναφέρει πως στη παιδική λογοτεχνία χρησιμοποιούνται πολύ οι συμβάσεις, αφού η ιστορία εξελίσσεται μέσα σε *«αυστηρούς καθορισμένους ηθικούς σχηματισμούς που πολλοί ενήλικοι αγνοούν»*. Τα χαρακτηριστικά που προσδίδει στο παιδικό βιβλίο είναι ότι έχει *«μαγική και φανταστική ατμόσφαιρα, καθώς και απλότητα και περιπέτεια»*

Κάποιες πιο παιδοκεντρικές προσεγγίσεις περιλαμβάνουν τη θέση πως το κέντρο συζήτησης πρέπει να μετατοπιστεί στο τι ενδιαφέρει τα παιδιά να διαβάζουν και όχι τι σημαίνει ένα βιβλίο. Χαρακτηριστικά ο M. Tournier (1989) λέει: *«[...] Τελεία και παύλα. Ένα βιβλίο που δεν ενδιαφέρει τα παιδιά είν' ένα βιβλίο που δεν είναι φτιαγμένο γι' αυτά. Αν τα ενδιαφέρει, είναι φτιαγμένο γι' αυτά»*

Η Λ. Π. Ανδρουτσοπούλου (1990) παραθέτει ως βασικά χαρακτηριστικά της παιδικής λογοτεχνία την απλότητα στη μορφή και τον λόγο, την απουσία βωμολοχιών και ειρωνικού ύφους τους. Επίσης η γρήγορη πλοκή, το αίσιο τέλος και οι μικρές περιγραφές με την ταυτόχρονη απουσία της ανάλυσης της ψυχosύνθεσης των χαρακτήρων είναι στοιχεία της παιδικής λογοτεχνίας

Τελικά όμως τι είναι η παιδική λογοτεχνία. Ένας ορισμός που φαίνεται να περικλείει ένα μεγάλο αριθμό χαρακτηρισμών και προσεγγίσεων είναι σύμφωνα με τον Δ. Γιάκο (1995) είναι ο παρακάτω: *«Παιδική λογοτεχνία είναι το σύνολο των αισθητικά δικαιωμένων κειμένων που είναι σε θέση να συμβάλλουν στη ψυχαγωγία των παιδιών και στην πνευματική τους καλλιέργεια, δηλαδή στην ανάπτυξη της ικανότητας για την αντίληψη της ομορφιάς στην ωρίμαση της προσωπικότητας και στη διαμόρφωση ελεύθερης συνείδησης»*.

2.3 Εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο

2.3.1 Ορισμός

Η προσπάθεια του ορισμού για το εικονογραφημένο βιβλίο φαίνεται να ακολουθεί την δυσκολία του ορισμού της παιδικής λογοτεχνίας. Αυτό βέβαια όπως αναφέρει και η Α. Γιαννικοπούλου (2008) του δίνει μια ευελιξία, που χωράει μια ευρεία γκάμα βιβλίων, οπότε δεν θεωρούμε ότι είναι απαραίτητα πρόβλημα η μη εύρεση ενός κλειστού ορισμού. Τα εικονογραφημένα βιβλία μπορεί να είναι από λογοτεχνικά κείμενα μέχρι βιβλία γνώσεων και από σχολικά βιβλία μέχρι ποιήματα ή αλφαβητάρια. Αυτό το μεγάλο φάσμα κειμένων που εξυπηρετεί το καθιστά δια-ειδολογικό. Επίσης αναφέρονται σε ένα μεγάλο ηλικιακό φάσμα, από βρέφη μέχρι ενήλικες και υπερήλικες ακόμα. Για το ενήλικο κοινό υπάρχουν εικονογραφημένα βιβλία που δημιουργούνται για αυτό ή οι αναγνώστες γίνονται συν-αναγνώστες συντροφεύοντας τα μικρά παιδιά στην ανάγνωση. Αυτό το ευρύ ηλικιακό φάσμα που εξυπηρετεί του προσδίδει δια-ηλικιακό χαρακτήρα.

Σύμφωνα με τον Α. Μπενάκο (1981) το εικονογραφημένο βιβλίο είναι ένα σύνολο εικόνων- και άλλων διακοσμητικών στοιχείων- που είναι ενταγμένα στο κείμενο ώστε να το καταστήσουν πιο ελκυστικό και προσιτό, να το τεκμηριώσουν και να το προτείνουν στη σκέψη του αναγνώστη.

Αν προσπαθήσουμε να βρούμε έναν ορισμό μελετώντας τις λέξεις που το αποτελούν ακόμα και εκεί πέφτουμε σε αντιφάσεις και γεννιούνται νέα ερωτηματικά. Η κάθε λέξη ξεχωριστά μπορεί να αναλυθεί με διαφορετικούς τρόπους αναλόγως την προσέγγιση με την οποία ξεκινάμε για τον ορισμό τους. Για παράδειγμα ο χαρακτηρισμός, «παιδικό», όπως είδαμε και παραπάνω αφού απευθύνεται σε όλες τις ηλικίες, φαίνεται να μην ευσταθεί. Πως ένα βιβλίο που αναφέρεται και σε ενήλικες χαρακτηρίζεται ως παιδικό; Επιπλέον ο ορισμός του ως βιβλίο φαίνεται ακόμα και αυτός να ταλαντεύεται, για παράδειγμα στην περίπτωση των πολύ μικρών παιδιών που το βιβλίο μετατρέπεται σε αντικείμενο παιχνιδιού, για να φτιάξουν γέφυρες, σπίτια και ότι άλλο φαντάζονται. Εντέλει ο όρος «εικονογραφημένο» του δίνει έναν σαφή χαρακτηρισμό.. Ένα βιβλίο που περιέχει εικόνες είναι ένα εικονογραφημένο βιβλίο και αντίστροφα ένα βιβλίο για να χαρακτηριστεί εικονογραφημένο υποχρεούται να περιέχει εικόνες. Από μόνη της όμως η εικόνα αν και αναγκαία δεν αποτελεί την μοναδική συνθήκη για να χαρακτηριστεί ένα βιβλίο ως εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο, αφού εικόνες έχουν και τα περιοδικά ή οι εφημερίδες.

Όσον αφορά την εικόνα θα πρέπει να εξετάσουμε και τις ποσοτικές και ποιοτικές της διαστάσεις. Για παράδειγμα με τη συχνότητα εμφανίζεται η εικόνα μέσα στο κείμενο αλλά και ποια η σχέση της με αυτό. Οι εικόνες θα πρέπει να συμμετέχουν με τις λέξεις στον τρόπο διήγησης της ιστορίας. Σύμφωνα με τον P. Nodelman (1990) τα εικονογραφημένα βιβλία παρέχουν πληροφορίες ή αφηγούνται ιστορίες μέσα από μια σειρά πολλαπλών εικόνων που συνδυάζονται με αποσπάσματα κειμένου ή ακόμα χωρίς κείμενο. Στον ελληνικό ορισμό ο όρος εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο φαίνεται να περικλείει ένα μεγάλο αριθμό βιβλίων που στην ξενόγλωσση βιβλιογραφία ανήκουν σε άλλες κατηγορίες ή υπό-κατηγορίες.

Ο όρος *illustrated book* αναφέρεται στο βιβλίο που το κείμενο υπερέχει της εικονογράφησης και σε ποσότητα αλλά και σε χρόνο. Η αφήγηση στηρίζεται περισσότερο στις λέξεις παρά στην εικόνα, και η δεύτερη έρχεται για να φέρει οπτικά κάποιες πληροφορίες του γραπτού κειμένου. Ο όρος *picture book* περιλαμβάνει τα βιβλία που η ιστορία συν-διαμορφώνεται και συν-εξελίσσεται μέσα από μια εναλλαγή κειμένου και εικόνας και η πραγματική εκδοχή της προκύπτει μέσα από την συνύπαρξη και των δύο. Παρόλο τον εμφανή διαχωρισμό των δυο κατηγοριών υπάρχουν και πάλι δυσδιάκριτα όρια στον ορισμό τους και στην κατηγοριοποίηση τους. Για τον ελληνικό ορισμό του *picture book* υπάρχει ο όρος εικονοβιβλίο που ακόμα φαίνεται πολύ εξειδικευμένος ενώ για άλλες κατηγορίες μπορεί αν μην υπάρχει ακόμα ούτε καν κάποιος όρος με αποτέλεσμα μέχρι τώρα όλα τα βιβλία αυτών των ειδών να υπάρχουν κάτω από τον όρο-ομπρέλα του εικονογραφημένου παιδικού βιβλίου.

Τελικά όμως τι είναι το εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο;

Από τα παραπάνω προκύπτει πως αντί να προσπαθήσουμε να αποδώσουμε έναν στενό ορισμό, είναι προτιμότερο να εξετάσουμε τα χαρακτηριστικά του ώστε να σεβαστούμε και την ευελιξία του αλλά και να το κατανοήσουμε καλύτερα. Βασικό δομικό του χαρακτηριστικό είναι ότι είναι δια-κωδικό (Γιαννικοπούλου, 2008), δηλαδή χρησιμοποιεί διάφορους κωδικές επικοινωνίας, άρα είναι πολυτροπικό. Αυτό συμβαίνει ταυτόχρονα με την χρήση εικόνας αλλά και ειδικών μορφών γραπτού λόγου όπως ιδιαίτερες γραμματοσειρές. Το εικονιστικό κείμενο είναι αυθεντικό και δεν λειτουργεί απλά ως συνοδευτικό του γραπτού λόγου. Το επόμενο δομικό στοιχείο όπως αναφέραμε και στην αρχή είναι ότι είναι δια-ηλικιακό, δηλαδή αναφέρεται σε όλες τις ηλικίες και τους εμπλέκει ως αναγνώστες ή συν-αναγνώστες. Και τέλος είναι δια-ειδολογικό δηλαδή περικλείει πολλά και διαφορετικά είδη

λεκτικού κειμένου. Αυτή η τάση του δίνει ένα μοντέρνο χαρακτηριστικό της εποχής που το κρατάει έξω από στεγανά και φραγμούς.

2.3.2 Ο ρόλος του εικονογραφημένου παιδικού βιβλίου για τη δημιουργία κοινωνικών αναπαραστάσεων

Ένα σημαντικό κομμάτι που πρέπει να εξετάσουμε είναι το κατά πόσο επηρεάζει το παιδικό βιβλίο και ειδικότερα το εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο τον αναγνώστη του. Τι μηνύματα περνάνε σε αυτόν μέσα από το κείμενο και την εικόνα, πως συνδέεται ο εσωτερικός του κόσμος (σκέψεις, εικόνες, συναισθήματα) με αυτόν των ηρώων του βιβλίου και αν είναι εφικτή η αμφισβήτηση ή η επιβεβαίωση των όσων γνωρίζει για τον κόσμο.

Κατά τον P.Nodelman (1988) το εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο μεταφέρει έξι είδη πληροφοριών που εντάσσονται στις εξής κατηγορίες και σύμφωνα με αυτές η εικόνα:

- Επιβεβαιώνει το λεκτικό κείμενο και δείχνει ότι λένε οι λέξεις.
- Επεξηγεί τις βασικές έννοιες του κειμένου.
- Επικοινωνεί το πλήθος των λεπτομερειών που οι λέξεις δεν μπορούν να μεταδώσουν.
- Παρουσιάζει στοιχεία για τα οποία δεν υπάρχουν λέξεις που να τα αποδίδουν ή αν υπάρχουν δεν είναι εύκολο να τις γνωρίζουμε.
- Μέσω εικαστικών συμβάσεων, οδηγεί τον αναγνώστη σε συμπεράσματα.
- Διαμορφώνει τη στάση του αναγνώστη απέναντι στα πρόσωπα της ιστορίας.

Φέρνοντας το παράδειγμα της κακής βασίλισσας, η Α. Γιαννικοπούλου (2008) αναφέρει: « [...] έτσι για παράδειγμα, στην απεικόνιση ενός χαρακτήρα, η εικόνα δεν θα δείξει μόνο πως είναι μια βασίλισσα, αλλά και πως είναι αυτή η συγκεκριμένη βασίλισσα, όχι μόνο τι σημαίνει να είναι κάποιος κακός αλλά και πως μοιάζει ο συγκεκριμένος κακός. Η εικόνα, δείχνοντας το συγκεκριμένο, δημιουργεί ένα παραμυθιακό σύμπαν, ενώ αποτυπώνοντας τη γενική έννοια, δίνει σχήμα στο κόσμο» και κλείνει λέγοντας: «[...] οι ιδεολογικές συνέπειες του τελευταίου είναι εμφανείς.».

Η ανάγνωση της εικόνας ανασύρει τις αναμνήσεις και τις εμπειρίες που έχει ο αναγνώστης της για τον κόσμο και έτσι αυτή η διαδικασία αποτελεί μια ενεργητική πνευματική λειτουργία (Gombrich, 1960).

Άλλη μια οπτική που είναι σημαντικό να εξεταστεί είναι αυτή του δημιουργού είτε είναι εικονογράφος είτε συγγραφέας. Αν συμφωνήσουμε με το σχόλιο του H. Bloom ότι στη ποίηση υπάρχει μια υϊκή σχέση από πατέρα σε γιο όπου πατέρας είναι ο δημιουργός του συγγραφικού έργου και ο γιος είναι ο χαρακτήρας (Κανατσούλη, 2008), τότε αντιλαμβανόμαστε πως ο συγγραφέας εφόσον είναι κάτοχος του κειμένου του είναι κάτοχος και των υποκειμένων του άρα πως αυτά έχουν δημιουργηθεί μέσα από μια ανδροκρατούμενη οπτική που επιβεβαιώνει όλους τους έμφυλους ρόλους κάθε εποχής και κοινωνίας. Κάτι παρόμοιο μπορούμε να υποθέσουμε ότι ενδέχεται να συμβαίνει και με την εικονογράφηση και τη σχέση μεταξύ εικονογράφου και χαρακτήρα.

2.3.3 Ο ρόλος του ήρωα/ηρωίδας και η έμφυλη απεικόνιση του

Ο χαρακτήρας στο εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο διαδραματίζει σημαντική κειμενική παράμετρο αφού γύρω από αυτή εξελίσσεται η ιστορία και ο αναγνώστης συνδέεται με αυτόν κάνοντας τις δικές του συνδέσεις και προβολές. Η οπτικοποίηση του χαρακτήρα μέσω εικόνας προσδίδει σε αυτόν χαρακτηριστικά που μπορεί να μην περιγράφονται με λέξεις. Για παράδειγμα, πως μοιάζει αυτός ο χαρακτήρας, ο σωματότυπος και τα χαρακτηριστικά του προσώπου του ή πως ντύνεται. Η οπτικά αναπαράσταση του φαίνεται να αποκτά ισχυρή νοηματοδότηση στον τρόπο που διαβάζει ο αναγνώστης-παιδί το βιβλίο. Επιπλέον, η έλλειψη κάποιων χαρακτηριστικών στην εικονογράφηση έχει επίσης σημασία και ενδιαφέρον και ως επί το πλείστον δεν γίνεται τυχαία, όπως για παράδειγμα η έλλειψη στόματος που πολλές φορές συμβολίζει τον κλειστό χαρακτήρα του ήρωα.

Όσον αφορά τις έμφυλες ταυτότητες, οι χαρακτήρες των ιστοριών εκφράζουν τις απόψεις των συγγραφέων και της κοινωνίας για το σωστό και το πρόπο και λειτουργούν ως πρότυπα για τα παιδιά με αποτέλεσμα να αποκτούν ιδεολογική σημαντικότητα. Αν συγκρίνουμε τα κλασσικά παραμύθια με τα σύγχρονα θα παρατηρήσουμε μια σημαντική αναστροφή στο ρόλο της γυναίκας που από παθητικός χαρακτήρας, που συνήθως περιμένει κάποιο πρίγκιπα να τη σώσει, γίνεται δραστήρια και δυναμική πρωταγωνίστρια. Τα έμφυλα γνωστικά σχήματα των λογοτεχνικών ειδών κάνουν τον αναγνώστη να αντιλαμβάνεται τη δράση των χαρακτήρων και να προβαίνει σε αξιολογικές κρίσεις κάτω από την πίεση του

φύλου, θεωρώντας έτσι, για την ίδια τη συμπεριφορά, το μεν κορίτσι κυριαρχικό και το δε αγόρι άτομο με ηγετικές ικανότητες. (Α. Γιαννικοπούλου, 2008· Stephens, 1996).

Η ίδια η εικόνα μπορεί να λειτουργήσει με σεξιστικό ή επανορθωτικό τρόπο σε ένα κείμενο ουδέτερο. Για παράδειγμα μπορεί να παρουσιάσει έναν μπαμπά που να ασχολείται με τις δουλειές του σπιτιού ή οι ενδυματολογικές του προτιμήσεις να περιλαμβάνουν το ροζ χρώμα ενώ το κείμενο να έχει ως θέμα τον καιρό. Ταυτόχρονα μπορεί να εντείνει αρνητικά ή θετικά και να επιβεβαιώνει οπτικά τη νοηματοδότηση του λεκτικού κειμένου που να έχει ως θεματολογία τις έμφυλες ταυτότητες ακόμα και με πλάγιο τρόπο. Σαν παράδειγμα αναφέρεται η Βερόνικα που δεν της αρέσει το μπαλέτο και το μόνο που θέλει είναι να χοροπηδήσει στις νερόλακκους. Σε αυτή τη περίπτωση το ίδιο το κορίτσι φαίνεται δυναμικό. Περισσότερα για την περίπτωση της Βερόνικας θα αναφερθούν και στο Β' μέρος.

3. Βιβλιογραφική ανασκόπηση

Μέσα από την έρευνα μας διαπιστώσαμε πως το θέμα της αναπαράστασης των έμφυλων ταυτοτήτων στο παιδικό εικονογραφημένο βιβλίο έχει απασχολήσει κατά καιρούς πολλούς/ές θεωρητικούς που ασχολούνται με κοινωνικά και παιδαγωγικά θέματα.. Βασική πηγή άντλησης πληροφοριών για την εργασία ήταν το βιβλίο της Α. Γιαννικοπούλου (2008) *Το σύγχρονο εικονογραφημένο βιβλίο στη χώρα των χρωμάτων*. Στο έργο της η Α. Γιαννικοπούλου, πέρα από την πληροφοριακή αξία που μας δίνει για τον τρόπο ανάλυσης των εικόνων, συνδέει, παράλληλα, το παιδικό βιβλίο με τις ανάλογες ιδεολογικές αντιλήψεις. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρει πως ο ήρωας και η ηρωίδα στο παιδικό βιβλίο σχετίζονται άμεσα με τα πρότυπα που υπάρχουν σε κάθε εποχή για το φύλο και τις επιτελέσεις του. Ειδικότερα, τα γυναικεία πρότυπα έχουν περάσει από την παθητική στάση των προηγούμενων αιώνων στην δραστήρια θέση της σημερινής κοινωνίας. Ο τρόπος που αποτυπώνεται αυτό στην εικόνα είναι η αναπαράσταση των ηρώων σε αντισυμβατικούς ρόλους, όπως, για παράδειγμα, ένας πατέρας που πλέκει ή σε αντισυμβατικές επιλογές όπως η επιλογή ενός ροζ ρούχου από έναν βασιλιά. Επίσης, συνδέει την εικόνα με το λεκτικό κείμενο επισημαίνοντας πως μπορεί να υπάρξει και μια αντίστροφη σχέση μεταξύ τους όπου σ'ένα ουδέτερο σεξιστικά κείμενο μπορεί να αντιστοιχεί μια έντονα σεξιστική εικόνα (ή και το αντίστροφο) με αποτέλεσμα να παράγονται διαφορετικά νοήματα (Γιαννικοπούλου 2008: 154) . Τέλος, αναφέρει πως ο ρόλος του εικονογράφου μπορεί να μετατρέψει έναν κλασσικά

παθητικό ή κακό χαρακτήρα σε έναν δυναμικό ή συμπαθητικό αντίστοιχα. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με την οπτική επαναδιήγηση του χαρακτήρα δίνοντας του διαφορετικά χαρακτηριστικά από τα συνηθισμένα, όπως για παράδειγμα άλλη επιλογή μαλλιών ή βλέμματος.

Μια ακόμα βασική βιβλιογραφική πηγή που βοήθησε στην συγγραφή της εργασίας αποτέλεσε το βιβλίο της Μ. Κανατσούλη (2008), *Ο ήρωας και η ηρωίδα με τα χίλια πρόσωπα, νέες απόψεις για το φύλο στην παιδική λογοτεχνία*. Η Μ. Κανατσούλη αφού παραθέτει στο έργο της τις θέσεις του φεμινιστικού κινήματος σε σχέση με την λογοτεχνία και την γυναίκα ως αναγνώστρια, εστιάζει στη παιδική λογοτεχνία αναδεικνύοντας την προβληματική της λογοκρισίας και της επιβολής συγκεκριμένων προτύπων και κανόνων αλλά και των θεματικών που αναφέρονται ανάλογα στο κάθε φύλο, όπως για παράδειγμα τα ρομάντζα που στο 17^ο και 18^ο αιώνα ήταν για κορίτσια, ενώ τα βιβλία ιστορίας αναφέρονταν σε αγόρια. Στο κεφάλαιο με τίτλο: «Έντεχνα ή σύγχρονα παραμύθια και μικρές ιστορίες, νέες απεικονίσεις των δυο φύλων» εκθέτει παραδείγματα παραμυθιών και ιστοριών με βάση τις έμφυλες ταυτότητες που περιέχουν. Σε αυτό το κεφάλαιο ενδιαφέροντα είναι τα παραδείγματα που περιέχουν τις εικόνες βιβλίων που παρουσιάζουν έμφυλες αναπαραστάσεις. Ένα σημαντικό στοιχείο του συγκεκριμένου βιβλίου που μας βοήθησε ήταν τα κεφάλαια που διαπραγματεύονται το ανδρικό φύλο και τις προσεγγίσεις της ανδρικής ταυτότητας στην παιδική λογοτεχνία.

Τέλος, σημαντικές πληροφορίες αντλήθηκαν από την πτυχιακή εργασία της Ε. Μ Κολλάρου (2019) *Η Γυναικεία Παρουσία Στο Σύγχρονο Ελληνικό Και Αγγλικό Παιδικό Βιβλίο*. Στη συγκεκριμένη μελέτη αναδεικνύεται η σχέση της παιδικής λογοτεχνίας και των σεξιστικών στερεότυπων που υπάρχουν μέσα σε αυτή, μέσα από ελληνικά και αγγλικά κείμενα που απευθύνονται σε παιδιά.

4. Μεθοδολογία

4.1 Ερευνητικά ερωτήματα

Μέσα από την βιβλιογραφική έρευνα και την ανάλυση των εικόνων προσπαθήσαμε να δώσουμε απαντήσεις στα παρακάτω ερευνητικά ερωτήματα που προέκυψαν από την θεωρητική ανάλυση και αυτά είναι:

- Πως αναπαριστώνται οι έμφυλες ταυτότητες στο παιδικό εικονογραφημένο βιβλίο; Ποια είναι τα βασικότερα χαρακτηριστικά που τις αναδεικνύουν;
- Πως επικοινωνεί το λεκτικό κείμενο με το οπτικό, αν συμβαδίζουν ή αν μεταφέρονται διαφορετικές ή παραπάνω πληροφορίες μέσω της εικόνας.

Τέλος ένα τελευταίο συνθετικό ερώτημα που προέκυψε είναι αν εντέλει το παιδικό εικονογραφημένο βιβλίο επηρεάζεται από τις κοινωνικές εξελίξεις ανάλογα με την περίοδο που δημιουργείται και εκδίδεται. Αυτό το ερώτημα θα απαντηθεί στα συμπεράσματα αφού η απάντηση του εμπεριέχει όλα τα μέρη (θεωρητικό και ερευνητικό) της παρούσας εργασίας.

4.2 Ερευνητική διαδικασία

Το ερευνητικό μέρος της μελέτης μας έγινε με βάση την βιβλιογραφική μελέτη και έρευνα παιδικών εικονογραφημένων βιβλίων από έλληνες/ίδες δημιουργούς που εκδόθηκαν την τελευταία δεκαετία (2010-2020). Η επιλογή των βιβλίων έγινε με τρόπο ώστε να απευθύνονται σε ολόκληρο το ηλικιακό φάσμα των παιδιών που φοιτούν στο δημοτικό σχολείο (6-12 ετών) και που η θεματική τους περιλαμβάνει με κάποιο τρόπο την διαπραγμάτευση ή αναπαράσταση των έμφυλων ταυτοτήτων. Κάποια από αυτά περιέχουν περισσότερες εικόνες –ειδικότερα αυτά που απευθύνονται στις μικρότερες ηλικίες- και κάποια άλλα περισσότερο λεκτικό κείμενο.

Από κάθε βιβλίο επιλέχτηκε μια εικόνα για να αναλυθεί σε βάθος και με όσα περισσότερα μέσα και στοιχεία ήταν δυνατό ώστε να βγει ένα έγκυρο συμπέρασμα. Οι εικόνες που επιλέχθηκαν θεωρήθηκαν ότι ήταν αυτές που αποτύπωναν, παρουσίαζαν ή κατέρριπταν αρκετά στοιχεία έμφυλων αναπαραστάσεων. Κάποιες από τις εικόνες αποτελούν σαλόνι (δισέλιδο δυο όψεων) στα βιβλία. Αυτή η επιλογή έγινε επειδή οι δυο εικόνες αφηγούνται μια ολοκληρωμένη ιστορία και θεωρήθηκε πως αν επιλεγόταν κάποια από τις δυο θα χάνονταν σημαντικά νοήματα. Ο τρόπος που τις αντιμετωπίσαμε είναι ξεχωριστά παρατηρώντας τα διάφορα μέρη τους αλλά και ως όλο.

4.3 Ερευνητικά εργαλεία

Στην εργασία μας εστιάζουμε στην οπτική τροπικότητα, δηλαδή στον τρόπο που αποτυπώνεται ο ήρωας ή ηρωίδα, στα χαρακτηριστικά που του αποδίδονται και στο πως δρα με βάση το φύλο του μέσω της εικονογράφησης. Επίσης αναζητούμε την επικοινωνία της εικόνας με το λεκτικό κείμενο, αν συμπορεύονται και πως, ή αν δημιουργούνται διαφορετικές νοηματοδοτήσεις μέσω της εικόνας. Ο τρόπος ανάλυσης και ερμηνείας των εικόνων πραγματοποιήθηκε με βάση τις θεωρίες και τα μοντέλα των G. Kress & T.V.

Leeuwen (2010) για την ανάγνωση των εικόνων και της Α. Γιαννικοπούλου (2008) για τους άξονες ανάλυσης του παιδικού εικονογραφημένου βιβλίου.

Πιο συγκεκριμένα η Α. Γιαννικοπούλου στο βιβλίο της «Το σύγχρονο εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο, στη χώρα των χρωμάτων», προσεγγίζει την οπτική τροπικότητα ενός κειμένου (εικόνα) με συγκεκριμένους άξονες ή αλλιώς, όπως αναφέρει και η ίδια (σελ 123) «*μέσα που χρησιμοποιεί η εικόνα για να χτίσει οπτικά τους παραμυθιακούς ήρωες*» ώστε να επιτευχθεί ο εντοπισμός του νοημάτων που προκύπτουν από τις επιλογές του εικονογράφου σε συνδυασμό με το γραπτό κείμενο. Ο καθένας από αυτούς τους άξονες δεν επιλέγεται τυχαία από τον/την εικονογράφο, αντίθετα νοηματοδοτούν το λεκτικό κείμενο και χτίζουν τον χαρακτήρα και την ύπαρξη του ήρωα, αφού μια εικόνα επικοινωνεί ένα πλήθος λεπτομερειών που οι λέξεις δεν μπορούν να μεταδώσουν. (Γιαννικοπούλου, 2008:120).

Οι G.Kress και T.V.Leeuwen (2010), επηρεασμένοι από την κοινωνική σημειωτική θεωρία του Halliday που προσεγγίζει τον γραμματισμό ως πηγή κωδικοποίησης και μεταφοράς κοινωνικών δράσεων και απόψεων, εισηγούνται τη Γραμματική του οπτικού γραμματισμού που είναι μια γενική γραμματική του εικαστικού σχεδιασμού στις σύγχρονες δυτικές κουλτούρες, ένα πλήθος ρητής και άρρητης γνώσης και πρακτικών που αποτελείται από κανόνες και στοιχεία που διέπουν την πολιτισμική φόρμα του οπτικού γραμματισμού (εικονική σημειωτική). Οι G.Kress και T.V.Leeuwen υποστηρίζουν πως κατά τη δημιουργία αλλά και κατά την ερμηνεία (ανάγνωση) μιας εικόνας, ενεργοποιούνται πολιτισμικά, κοινωνικά και ψυχολογικά χαρακτηριστικά που συντελούν στην νοηματοδότηση της εικονικής αναπαράστασης ακριβώς όπως και στον γραμματισμό, εισάγοντας έτσι τον όρο πολυτροπικότητα, δηλαδή την ανάγνωση και ερμηνεία λεκτικών κειμένων και εικόνων.

Στο βιβλίο τους *Η ανάγνωση των εικόνων, η γραμματική του οπτικού σχεδιασμού*, παρουσιάζουν ένα μοντέλο με συγκεκριμένες μετά-λειτουργίες που συμβάλουν στην ερμηνεία μιας εικόνας και δίνουν εργαλεία ερμηνείας των εικόνων. Οι μετά-λειτουργίες που ενεργοποιούνται κατά την ερμηνεία ενός πολυτροπικού κειμένου είναι, όπως και στην κοινωνική σημειωτική θεωρία του Halliday: η αναπαραστασιακή, η διαπροσωπική και η κειμενική λειτουργία. Όσο αναφορά τον οπτικό γραμματισμό η αναπαραστασιακή μετά-λειτουργία χρησιμοποιείται για την οπτική κατανόηση της φύσης όσων απεικονίζονται σε μια εικόνα, η διαπροσωπική μετά-λειτουργία οικοδομεί την φύση μεταξύ απεικονιζόμενων και θεατών ενώ η κειμενική μετά-λειτουργία αναφέρεται στην πληροφοριακή αξία που αποκτούν τα διάφορα οπτικά στοιχεία ανάλογα με την διάταξη που υπάρχουν μέσα στην

εικόνα (διαπροσωπική μετά-λειτουργία) και τον τρόπο που αναπαρίστανται (αναπαραστατική μετά-λειτουργία) ώστε να αναπαράγονται νοήματα και να διαμορφώνονται ιδεολογίες.

Στην διαπροσωπική μετά-λειτουργία εξετάζουμε την διάταξη με κριτήριο σε ποιο μέρος του άξονα –κατακόρυφο και οριζόντιο- τοποθετούνται τα διάφορα στοιχεία. Στη δεξιά πλευρά του κατακόρυφου άξονα βρίσκεται συνήθως η δεδομένη πληροφορία, ενώ στην αριστερή η νέα. Ως προς τον οριζόντιο άξονα στο πάνω μέρος τοποθετείται το ιδανικό –που έχει μεγάλη αισθητική αξία-, ενώ στο κάτω μέρος τοποθετείται το πραγματικό ή η τεκμηριωμένη πληροφορία.

Το στοιχείο με το μεγαλύτερο μέγεθος είναι το υπερέχον στοιχείο. Το ίδιο συμβαίνει και με τα χρώματα. Δηλαδή, τα πιο έντονα χρώματα αντιστοιχούν στο στοιχείο που προβάλλεται περισσότερο. Κατά τους G.Kress και T.V.Leeuwen (2010), απαιτείται προσοχή στη χρήση χρωμάτων και τόνων, αφού αποτελούν σημειωτικό τρόπο και με τον κατάλληλο συνδυασμό, επιδρούν στον συναισθηματικό και στον γνωστικό τομέα του αναγνώστη. Στη συνέχεια παρατίθενται τα στοιχεία και η περίληψη των βιβλίων που επιλέχθηκαν.

4.4 Ερευνητικό υλικό

Τα λογοτεχνικά κείμενα, τα οποία εξετάστηκαν είναι τα εξής (παρατίθενται με αλφαβητική σειρά με βάση τον συγγραφέα):

- 1) Θεοδωράκη Μ. (2020). *Μπαμπά σ' αγαπώ*. Αθήνα: Μίνωας
- 2) Μουσιώνη, Λ. (2019). *Βικτώρια*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- 3) Μητσιάλη, Α. (2016). *Μπάλα μπαλαρίνα*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- 4) Παγώνα, Σ. (2020). *Φύλακας Άγγελος*. Αθήνα: Ελληνοεκδοτική.
- 5) Πανίδου Σ.& Σταματιάδη Ντ. (2020). *Παίζουμε;*. Αθήνα: Παπαδόπουλος.
- 6) Φραντζή Α. (2021). *Αμπαλη εγώ;*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Συνοπτική παρουσίαση των παιδικών βιβλίων για έμφυλα ζητήματα και ζητήματα ισότητας κατά αλφαβητική σειρά με βάση το επώνυμο του/της συγγραφέα

1. Θεοδωράκη Μ. (2020). *Μπαμπά σ' αγαπώ*. Αθήνα: Μίνωας

Τίτλος: *Μπαμπά σ' αγαπώ*

Συγγραφέας: Μάρω Θεοδωράκη

Εικονογράφος: Νίκη Λεωνίδου

Εκδόσεις: Μίνωας,

Έτος Έκδοσης:2020

Περίληψη

Η υπόθεση του βιβλίου διαπραγματεύεται την σχέση κόρη και μπαμπά και την ανάγκη του παιδιού για περισσότερο χρόνο μαζί του. Όταν εκείνος αρχίζει να δουλεύει πολύ, είναι περισσότερο στεναχωρημένος και λείπει από το σπίτι, το παιδί αποφασίζει να διεκδικήσει την παρουσία του. Βρίσκει διάφορους τρόπους για να τον κάνει να χαμογελάσει και του ψάχνει άλλη δουλειά ρωτώντας τον τι θα ήθελε άλλο να κάνει, ώστε να έχει περισσότερο ελεύθερο χρόνο.

Το βιβλίο παρουσιάζει με τρυφερότητα αυτή τη σχέση δίνοντας μας εικόνες από ένα τύπο πατέρα που δεν ήμασταν συνηθισμένοι να βλέπουμε μέχρι τις προηγούμενες δεκαετίες. Αυτός ο μπαμπάς που από την μια κρατά τη κοινωνική του θέση ως «αυτού που δουλεύει πολύ», από την άλλη φαίνεται να συμμετέχει στο μέγαλωμα του παιδιού, που τον αναζητά συνεχώς, αλλά και στις δουλειές του σπιτιού (σε μια εικόνα φαίνεται να μαγειρεύει παστίτσιο). Η εικονογράφηση μας δίνει πολλά νέα στοιχεία για τα χαρακτηριστικά του σύγχρονου μπαμπά.

2.Μουσιώνη, Λ. (2019). *Βικτώρια*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Τίτλος: *Βικτώρια*

Συγγραφέας: Λίνα Μουσιώνη

Εικονογράφος: Γιάννης Σκουλούδης

Εκδόσεις: Μεταίχμιο,

Έτος:2019

Περίληψη

Το βιβλίο της Λίνας Μουσιώνη «Βικτώρια», εξιστορεί την ανάγκη ενός κοριτσιού να είναι αποδεκτό για αυτό που είναι, παρά τις απαιτήσεις και τις προσδοκίες των γύρω της που περιμένουν από εκείνη να είναι φρόνιμη, ευγενική, άριστη και γενικά το καλύτερο παιδί. Ωσπου μια μέρα αποφασίζει να επαναστατήσει με τον δικό της τρόπο, πέφτοντας σε μια λακκούβα με νερά την ώρα που πηγαίνει στο μπαλέτο, το οποίο φαίνεται να μη συμπαθεί και τόσο. Η υπόθεση διαπραγματεύεται με ευφάνταστο και ανάλαφρο τρόπο την αποδοχή της διαφορετικότητας, θίγοντας εμμέσως έμφυλα ζητήματα. Το βιβλίο απευθύνεται σε αναγνώστες ηλικίας 7+, το λεκτικό κείμενο υπάρχει σε ίδια συχνότητα με τις εικόνες, με τις δεύτερες να υπερτερούν ποσοτικά, σε κάποια σημεία.

3.Μητσιαλή, Α. (2016). *Μπάλα μπαλαρίνα*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Τίτλος: *Μπάλα Μπαλαρίνα*

Συγγραφέας: Αλεξάνδρα Μητσιαλή

Εικονογράφος: Χαδουλού Κατερίνα

Εκδόσεις: Μεταίχμιο

Έτος: 2016

Περίληψη

Η ιστορία έχει ως κεντρικό πρόσωπο την Τζούλη, ένα κορίτσι με πολλά ενδιαφέροντα και μέσα σε αυτά το ποδόσφαιρο και το μπαλέτο. Ο Μάριος παρουσιάζεται ως ένα αγόρι που είναι σε όλα πρώτος αλλά έχει μια αλαζονική συμπεριφορά, ειδικά ως προς την Τζούλη λόγω του χορευτικού τρόπου που παίζει ποδόσφαιρο. Χαρακτηριστικά της αναφέρει συνέχεια «Πήγαινε καλύτερα στη λίμνη των κύκνων». Όμως ο Κωνσταντίνος, φίλος της Τζούλη, της δίνει τη θέση του στον αγώνα. Τελικά η Τζούλη αποδεικνύει την ικανότητα της ως αθλήτρια ποδοσφαίρου χαρίζοντας το νικητήριο γκολ στην ομάδα της. Σε όλη την αφήγηση της ιστορίας φαίνονται οι αντιλήψεις που υπάρχουν γύρω από την «αρσενική» φύση του αθλήματος. Ακόμα και ο γυμναστής όταν μπαίνει να ενημερώσει για τον φιλικό αγώνα που πρόκειται να διεξαχθεί, καλεί όλα τα αγόρια. Σε όλο το έργο υπάρχει έντονα η συνεχής διεκδίκηση του κοριτσιού για τη συμμετοχή της στον αγώνα ποδοσφαίρου. Ενδιαφέρον είναι επίσης πως η εξάσκηση της στο μπαλέτο συνδυάζεται με το ξεχωριστό της τρόπο που παίζει ποδόσφαιρο.

4.Παγώνα, Σ. (2020). *Φύλακας Άγγελος*. Αθήνα: Ελληνοεκδοτική.

Τίτλος: *Φύλακας Άγγελος*

Συγγραφέας: Παγώνα Σταυρούλα

Εικονογράφηση: Ηλιάδου Ράνια

Εκδόσεις: Ελληνοεκδοτική,

Έτος: 2020

Περίληψη

Ο Σίμωνας εύχεται να είχε έναν φύλακα άγγελο για να τον προσέχει. Η ευχή του πραγματοποιείται όχι όμως ακριβώς όπως θα ήθελε. Ο φύλακας άγγελος του είναι κορίτσι. Ο Σίμωνας αγανακτεί και δεν θέλει καθόλου το φύλακα άγγελο του, ως που κάποια στιγμή ο φύλακας τον υπερασπίζεται σε μια παρέα αγοριών που του επιτίθενται. Από τότε γίνονται αχώριστοι και μαθαίνει ο ένας στον άλλον όσο πράγματα γνωρίζουν. Το θέμα που

διαπραγματεύεται το βιβλίο είναι τα πράγματα στα οποία μοιάζουν και διαφέρουν αγόρια και κορίτσια και που κάνουν τις σχέσεις μεταξύ δύο φίλων όμορφες και ξεχωριστές. Συγκεκριμένα αναφέρεται στο οπισθόφυλλο «Μια ιστορία για αγόρια και κορίτσια, για κορίτσια και αγόρια»

Η εικονογράφηση του βιβλίου είναι απλή και μοιάζει με σκίτσο, χωρίς πολλά χρώματα και λεπτομέρειες. Ταιριάζει με το κείμενο που και αυτό δεν έχει πολλά περιγραφικά στοιχεία και τοποθετείται συνήθως σε συννεφάκια διαλόγων. Ο συνδυασμός τους, κάνει το βιβλίο να έχει την αισθητική του comic.

6. Πανίδου Σ. & Σταματιάδη Ντ. (2020). *Παίζουμε;*. Αθήνα: Παπαδόπουλος.

Τίτλος: *Παίζουμε;*

Συγγραφέας: Πανίδου Σοφία

Εικονογράφος: Σταματιάδη Ντανιέλα

Εκδόσεις: Παπαδόπουλος ,

Έτος: 2020

Περίληψη

Ο Πυξ έρχεται από έναν γειτονικό πλανήτη και συναντάει μια παρέα αγοριών και κοριτσιών και τους ζητάει να παίξουνε. Αυτά του προτείνουν παιχνίδια ανάλογα με το φύλο τους και το τι θεωρείται ότι πρέπει να παίζουν τα αγόρια και τι τα κορίτσια. Όμως στη πραγματικότητα συμβαίνει το διαφορετικό, όλα τα παιδιά τελικά παίζουν τα ίδια παιχνίδια. Ο Πυξ αναρωτιέται « Πως και το ποδόσφαιρο είναι αγορίστικο παιχνίδι, αφού το παίζουν και κορίτσια;»

Το αφηγηματικό κείμενο με απλές προτάσεις αναπαράγει διαδοσόμενες στάσεις σε σχέση με το παιχνίδι και το φύλο, και η εικονογράφηση έρχεται να τις ανατρέψει. Η επιλογή του κεντρικού ήρωα (Πυξ), λόγω ότι είναι από άλλο πλανήτη, δίνει ένα ουδέτερο στοιχείο που δεν είναι επιβαρυσμένο με κοινωνικές έμφυλες αναπαραστάσεις και έτσι του επιτρέπει να αναρωτιέται πως γίνεται αφού όλα τα παιδιά παίζουν όλα τα παιχνίδια αυτά να διαχωρίζονται σε αγορίστικα και κοριτσίστικα.

7. Φραντζή Α. (2021). *Αμπαλη εγώ;*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Τίτλος: *Αμπαλη εγώ;*

Συγγραφέας: Φραντζή Αντιόπη

Εικονογράφος: Γιαννόπουλος Νίκος

Εκδόσεις: Μεταίχμιο

Έτος: 2021

Περίληψη

Η Χριστιάνα είναι ένα κορίτσι που της αρέσει πολύ το ποδόσφαιρό μαζί με τα άλλα χόμπυ που έχει. Ανυπομονεί στα διαλείμματα και στα φιλικά ματς να παίξει μαζί με την υπόλοιπη ομάδα, όμως δυστυχώς κάποια αγόρια έχουν διαφορετική άποψη και της δημιουργούν προβλήματα. Το ίδιο θα συμβεί και με μερικές φίλες της που φαίνεται να την απορρίπτουν για αυτή της την επιλογή. Δίπλα της στέκεται ο μεγάλος της αδελφός!

Το βιβλίο της Φραντζή Αντιόπης διαπραγματεύεται την ισότητα των φύλων και πως οι διαφορετικές από τις συνηθισμένες επιλογές γίνονται αποδεκτές από τον κοινωνικό περίγυρο. Το ποδόσφαιρο ως κατ' εξοχήν αγορίστικο άθλημα γίνεται για μια ακόμα φορά σύμβολο διεκδίκησης της ισότητας μεταξύ αγοριών και κοριτσιών. Η εικονογράφηση του Ν.Παπαδόπουλου περιέχει εικόνες από απεικονίζουν διαφορετικές σκηνές της ιστορίας και προσθέτουν ζωντάνια ενώ μας δίνουν πολλές πληροφορίες που μπορούμε να αξιοποιήσουμε στην ανάλυση μας.

Ανάλυση εικονιστικών κειμένων σε συνάρτηση με τα λεκτικά κείμενα

Βικτώρια

Λεκτικό κείμενο

«Λοιπόν, όλοι λένε πως είμαι το καλύτερο παιδί. Η μαμά και ο μπαμπάς. Η κυρία Μαίρη η δασκάλα μου. Η κυρία Φανή που μένει στον κάτω όροφο. Η κυρία Πολυξένη που μένει στον επάνω. Η κυρία Άννα, η κολλητή της μαμάς. Ο θεός Τάσος. Η θεία Ελένη... Δεν είμαι μια Βικτώρια. Είμαι πολλές. Βικτώρια η φρόνιμη. Βικτώρια η ευγενική. Βικτώρια η άριστη. Βικτώρια η υπομονετική. Είμαι πολλά παιδιά μαζί. Ένα για το καθένα. Αν ζυγιστώ θα είμαι πιο βαριά από τρεις μπαμπάδες.»

Ανάλυση της Εικονογράφησης

Ο συνδυασμός του κειμένου με την εικονογράφηση, δίνει στο βιβλίο ζωντάνια. Η επιλογή των χρωμάτων σε όλες τις εικόνων δίνει μια ελαφρότητα και μια

παιδικότητα στη διάθεση, που ταιριάζει στην αφήγηση Α' προσώπου που γίνεται από το ίδιο το παιδί. Οι γωνίες λήψεις είναι διαφορετικές για κάθε σελίδα, ώστε να ταιριάζουν με το σημείο του κειμένου που απεικονίζουν. Επιπλέον, υπάρχει έντονα η παρουσία σκηνικών γύρω από το εικονιζόμενο πρόσωπο που δημιουργούν μια αίσθηση βάθους και ταυτόχρονης αφήγησης υπό-ιστοριών.

Η Βικτώρια σε αυτή την εικόνα βρίσκεται κεντρικά που την τοποθετεί στο επίκεντρο της προσοχής μας αλλά και από τη μέση και κάτω που σύμφωνα με την Α. Γιαννικοπούλου (2008:134) υποβάλλει στον αναγνώστη την αίσθηση της κακής ψυχολογικής διάθεσης του/της ήρωα/ηρωίδας και του περιορισμού. Πράγματι σε αυτή την σελίδα η Βικτώρια φαίνεται να έχει κακή διάθεση –αυτό μπορούμε να το αναγνωρίσουμε από το ύφος του προσώπου της- και συνδυαστικά με το συγκείμενο δηλαδή τις προτάσεις που αναγράφονται μέσα στην εικόνα, μεταφέρεται η αίσθηση της πίεσης. Αυτή η πίεση είναι αποτέλεσμα των ρόλων που καλείται να επιτελέσει με επιτυχία το άτομο ανάλογα με το φύλο του.

Ως προς το περιεχόμενο, τα επίθετα που έχουν επιλεγεί –φρόνιμη, ευγενική, άριστη, υπομονετική- είναι χαρακτηριστικά επίθετα που συντροφεύουν το θηλυκό φύλο από την μέρα γέννησης του (ίσως και νωρίτερα). Οι γυναίκες αναμένεται να είναι φρόνιμες γιατί αν είναι άτακτες γίνονται αγοροκόριτσα, να είναι ευγενικές και υπομονετικές γιατί αλλιώς παύουν να είναι ελκυστικές και επιπλέον υπάρχει ακόμα το κατάλοιπο του χαμηλού και σεμνού βλέμματος που συνόδευε κορίτσια και γυναίκες εδώ και πολλά χρόνια.

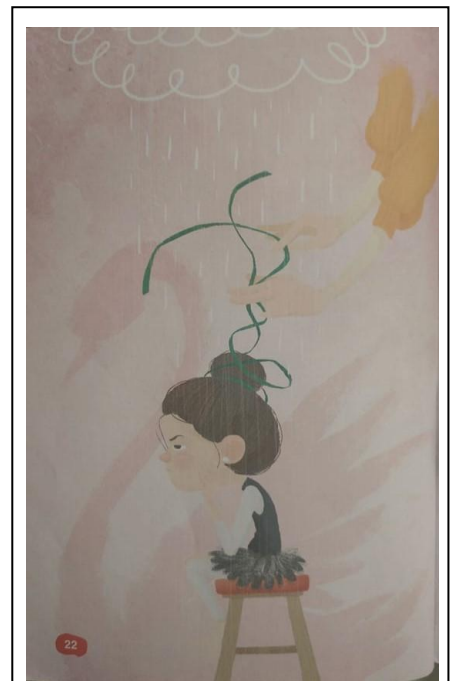
Τέλος το σύγχρονο κορίτσι αναμένεται να είναι άριστο στις επιδόσεις του και στη συμπεριφορά του. Ο εικονογράφος χρησιμοποιεί το βάθρο και συγκεκριμένα τη θέση 1 (θέση πρωτιάς), όπου και τοποθετεί την Βικτώρια. Μία θέση που φαίνεται να μην της αρέσει καθόλου, αντίθετα την κάνει να ενοχλείται και την εκνευρίζει. Όλα αυτά τα χαρακτηριστικά μαζί με άλλα, ασκούν συνεχώς πιέσεις στο άτομο και αυτό φαίνεται και στην συγκεκριμένη εικόνα. Η Βικτώρια με την αθωότητα της νεαρής ηλικίας φαίνεται να δυσανασχετεί και να θυμώνει με όλες αυτές τις κοινωνικές προσμονές.

Η Βικτώρια έχει κοντά μαλλιά καρέ. Η επιλογή αυτού του στυλ μαλλιών δίνει μια ουδετερότητα στην ηρωίδα μας αφού δεν έχει ούτε τα αναμενόμενα –για κορίτσια- μακριά μαλλιά αλλά ούτε και κοντό κούρεμα που θα την παρέπεμπαν στα μάτια του αναγνώστη σε αγόρι. Το καρέ μαλλί σε συνδυασμό με την πλαϊνή χωρίστρα και το μαύρο χρώμα τους, δίνουν μια αίσθηση δυναμισμού και ελευθερίας. Επίσης τα μαλλιά της φαίνονται από την μια περιποιημένα αλλά και ελαφρώς ατημέλητα.

Τα ρούχα που φοράει έρχονται σε αντίθεση με την επιλογή των παπουτσιών. Από τη μια το πουκάμισο κλειστό μέχρι τον γιακά δείχνει έναν πιο επίσημο και σεμνό στυλ που ταιριάζουν με τις λέξεις «άριστη» και «φρόνιμη» και το ροζ χρώμα ταυτισμένο με το θηλυκό γένος και ειδικότερα τα νεαρά κορίτσια. Ρούχα που ενδεχομένως τα έχουν διαλέξει άλλοι για εκείνη, συνήθως οι γονείς σε αυτή την ηλικία. Η επιλογή των παπουτσιών που είναι κίτρινα αθλητικά μποτάκια με λυμένα κορδόνια είναι μια επιλογή που ταιριάζει πιο πολύ σε κάποιον χαρακτήρα που είναι πιο παραμελημένος ενδυματολογικά (λυμένα κορδόνια) και αθλητικός.

Εδώ μπορούμε να πούμε πως τα ρούχα, εκτός από τα παπούτσια, αντικατοπτρίζουν τους κοινωνικούς ρόλους του φύλου, ενώ τα παπούτσια μας δείχνουν τα «θέλω» της ηρωίδας και την προσωπική της στάση στη ζωή.

Σε αυτό το σημείο παρατίθεται και μια ακόμα εικόνα που δείχνει ακριβώς αυτό. Την εξωτερική παρέμβαση στα παρουσιαστικά χαρακτηριστικά του ατόμου με βάση το φύλο του. Η Βικτώρια κάθεται σε ένα σκαμπό κατσουφιασμένη και από πάνω της δυο χέρια της φτιάχνουν τα μαλλιά σε κότσο (σύμβολο κομψότητας και χτένισμα μπαλέτου). Ένα άσπρο σύννεφο με βροχή από πάνω της υποδηλώνει την ψυχολογική της κατάσταση και από πίσω σε αχνό φόντο, ένας κύκνος φαίνεται να κυριαρχεί.

Το προφίλ του/της ήρωα/ίδας στην πρώτη εικόνα κοιτάει κατευθείαν προς τα εμάς (σώμα και πρόσωπο), αλλά το βλέμμα κοιτάει προς τα επάνω. Με βάση τη διαπροσωπική λειτουργία (G. Kress & T.V. Leeuwen, 2010) αναλύουμε την εικόνα αναφορικά με τις προθέσεις του δημιουργού της εικόνας για την φανταστική σχέση που επιθυμεί να αναπτυχθεί μεταξύ του απεικονιζόμενου και του θεατή, δηλαδή απαντάμε στο ερώτημα «πως η εικόνα εμπλέκει τον θεατή;».

Στην συγκεκριμένη εικόνα η απεικονιζόμενη ηρωίδα στρέφει το βλέμμα της προς τα πάνω που φαίνεται σαν να βγαίνει εκτός εικόνας. Με αυτό το βλέμμα κατά τους G.Kress & T.V. Leeuwen ο εικονιζόμενος αγνοεί την παρουσία του θεατή και έτσι ο δεύτερος έχει την ευκαιρία να τον εξετάσει χωρίς ενόχληση, επίσης ο εικονιζόμενος μάλιστα δεν επιδιώκει την εμπλοκή μαζί μας (εικόνα προσφοράς).

Η ερμηνεία αυτή θα μπορούσε αυτό να ισχύει για τη συγκεκριμένη εικόνα, η ηρωίδα είναι τόσο αγανακτισμένη από τους ενήλικες και τις απαιτήσεις/προσδοκίες που έχουν που δεν θέλει να έχει σχέση μαζί τους. Εμείς έχουμε την ευκαιρία να την εξετάσουμε αν όντως εκπληρώνει τα θηλυκά πρότυπα με βάση τις κοινωνικές κατασκευές της ταυτότητας του φύλου.

Από την άλλη το βιβλίο αυτό αποτελεί ανάγνωσμα για παιδιά ηλικίας 7 χρονών και άνω, που σημαίνει ότι μπορούν να συμμετέχουν στην ανάγνωση του. Επίσης το υπόλοιπο σώμα της Βικτώριας κοιτάει κατευθείαν στον θεατή –ακόμα και το κεφάλι εκτός από τα μάτια-, προφίλ που την καθιστά μια εικόνα πρόσκλησης, όπου η εικονιζόμενη μορφή αναγνωρίζει την παρουσία του (θεατή) και τον προσκαλεί σε μια αμοιβαία επικοινωνία (φαντασιακή σχέση).

Αυτό μπορούμε να το επιβεβαιώσουμε ορθότερα με βάση την γωνία στον οριζόντιο άξονα που εκδηλώνει τις σχέσεις συναισθηματικής εμπλοκής του θεατή. Ο χαρακτήρας της εικόνας έχει καθαρή μετωπική θέαση που δημιουργεί στον θεατή την αίσθηση ότι αυτά που βλέπει τον αφορούν προσωπικά γιατί συμβαίνουν στον δικό του κόσμο, δηλαδή συνδέονται με μια αμοιβαία σχέση ταύτισης. Ο θεατής-παιδί μπορεί να συνδεθεί με την Βικτώρια γιατί και το ίδιο (ανεξαρτήτως φύλου) εγκλωβίζεται και ενίοτε θυμώνει (ασυνείδητα πολλές φορές) με ότι η κοινωνία αναμένει για αυτό με βάση το φύλο του.

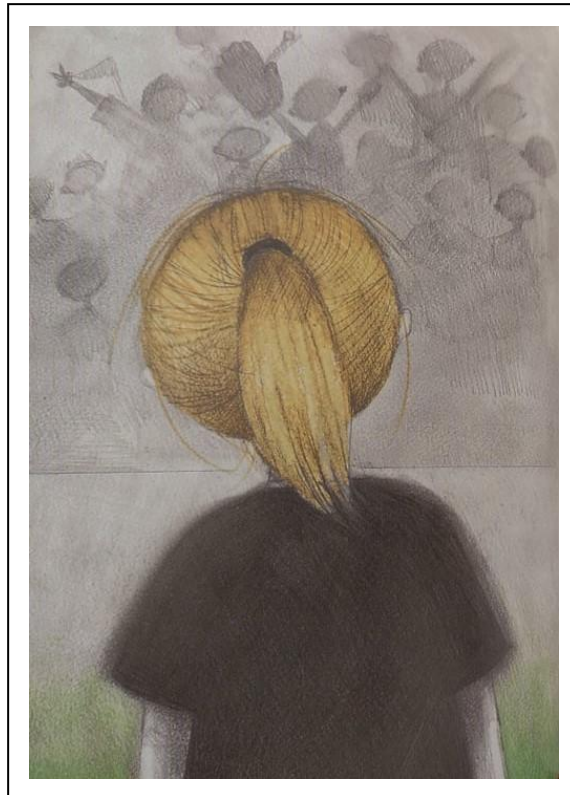
Το ίδιο συμβαίνει και με την γωνία του κατακόρυφου άξονα, που στην συγκεκριμένη εικόνα είναι ισοϋψής με τον θεατή. Κατά τους G.Kress & T.V. Leeuwen αυτή η γωνία λήψης δημιουργεί ισότιμες φαντασιακές σχέσεις αλλά και επίσης το βλέμμα που κοιτάει προς τα επάνω υποδηλώνει ένα πρόσωπο χωρίς εξουσία που κοιτάει από χαμηλά προς ψηλά τα πρόσωπα εξουσίας. Η Βικτώρια κοιτάει θυμωμένα προς αυτά τα πρόσωπα που είναι τα οικεία πρόσωπα (γονείς δασκάλα, γειτόνισσα), αφού αυτά είναι τα πρώτα πρόσωπα που ένα παιδί σε αυτή την ηλικία έρχεται σε επαφή ,που φέρουν και μεταφέρουν τις κοινωνικές κατασκευές και αναπαράγουν τους έμφυλους ρόλους.

Μπάλα Μπαλαρίνα

Λεκτικό κείμενο

«[...] Και οι αποδώ και οι αποκεί φώναζαν συνθήματα χωρίς σταματημό. Φαινόταν ότι όλοι είχαν έρθει αποφασισμένοι να κερδίσουν. Όταν μπήκε στον αγωνιστικό χώρο η ξανθιά αλογοουρά της, κύματα ενθουσιασμού ξέσπασαν στη μια από τις δύο εξέδρες. Ήταν η μοναδική

αλογοουρά ανάμεσα στα κοντοκουρεμένα αγορίστικα κεφάλια. «Τζούλη, θυμήσου, είμαστε μαζί σου» και «Τζούλη, βιάσου, ξέρεις τη δουλειά σου» και «Τζούλη, μη ξεχνάς, κλότσα για μας» [...]

Η Τζούλη αφού έχει καταφέρει να εξασφαλίσει την συμμετοχή της στον αγώνα ποδοσφαίρου μπαίνει στον αγωνιστικό χώρο. Το κείμενο περιγράφει τα πρώτα της λεπτά κατά την είσοδο της, δίνοντας μια ατμόσφαιρα με πάθος και αγωνία, αφού τα συνθήματα κυριαρχούν στο λεκτικό κείμενο.

Τα χρώματα που κυριαρχούν για το πλήθος είναι γκριζα και σκούρα με έντονες γραμμές σχεδιασμένα και χωρίς πολλές λεπτομέρειες. Η έλλειψη λεπτομερειών δείχνει το πλήθος σαν μάζα που γίνεται ένα και βρίσκεται απέναντι από την πρωταγωνίστρια. Το κείμενο ενισχύει αυτή την αίσθηση με την αναφορά συγκεκριμένων συνθημάτων, τα οποία σχεδόν ακούγονται στα αυτιά του αναγνώστη.

Η επιλογή του γκρι χρώματος εκτός του ότι τοποθετεί το πλήθος αρκετά μακριά από εμάς (και την Τζούλη), δημιουργεί μια αίσθηση αγωνίας και μελαγχολίας. Με έναν τρόπο θα μπορούσαμε να πούμε πως είναι και εναντίον της πρωταγωνίστριας αφού δημιουργεί ένταση και προσδοκίες που η Τζούλη ως θηλυκότητα πρέπει να εκπληρώσει με το παραπάνω. Από την μια ο κάθε παίκτης ποδοσφαίρου έχει μαζί του αλλά και εναντίον του το πλήθος, αφού εκείνο έχει εναποθέσει τις ελπίδες του για νίκη σε αυτόν, από την άλλη αυτό το αίσθημα

είναι ακόμα εντονότερο για ένα κορίτσι που έχει αμφισβητηθεί για την ικανότητα του στο να συμμετέχει σε έναν αγώνα ποδοσφαίρου.

Όπως αναφέρει και η Α. Γιαννικοπούλου: *«άλλες φορές το ίδιο το χρώμα δεν αντανακλά την ηθική ή την ψυχολογική διάθεση των χαρακτήρων του βιβλίου. Αλλά αποτελεί ένα μετασχόλιο του εικονογράφου πάνω στις ιδεολογικές απόψεις των ηρώων της ιστορίας»*. Η αλογοουρά της Τζούλη έρχεται να δώσει χρώμα στην εικόνα, που η εικονογράφος έχει επιλέξει να της δώσει όγκο και φωτεινότητα και σχεδόν είναι σαν να πρωταγωνιστεί. Ως προς τις ενδυματολογικές επιλογές της εικονογράφου, η αλογοουρά μπορούμε να θεωρήσουμε ότι συμβολίζει την άνεση, αφού θεωρείται ως ένα απλό, «πρόχειρο» χτένισμα, που το κάνουν οι γυναίκες κυρίως όταν κάνουν συνήθως κάποια δουλειά.

Ως προς το μέγεθος, η Τζούλη φαίνεται αρκετά μεγάλη, ξεχωρίζει στην εικόνα, με μεγάλο ανάστημα που την τοποθετεί σε κεντρικό ρόλο. Το μέγεθος της, μας δείχνει και τη σχέση της με τους άλλους χαρακτήρες, σε αυτή την εικόνα το πλήθος, που λόγω μεγέθους και θέσης ξεχωρίζει από αυτό και τοποθετείται αρκετά μακριά του.

Ως προς τη θέση, η πρωταγωνίστρια βρίσκεται κάπου ενδιάμεσα στο κέντρο και προς τα κάτω της εικόνας. Αυτή η θέση, υποβάλλει από τη μια στο κέντρο της προσοχής μας και από την άλλη σε σχέση με το πλήθος που βρίσκεται πιο πάνω από αυτόν δημιουργείται η αίσθηση του κινδύνου, του περιορισμού και της κακής ψυχολογικής διάθεσης. (Γιαννικοπούλου, 2008:134)

Η οπτική γωνία της εικόνας μας φέρνει κοντά την Τζούλη, αφού παρουσιάζεται με πλάτη αλλά και πολύ κοντά στον αναγνώστη-θεατή. Έτσι είναι σαν να βρισκόμαστε πολύ κοντά της, μέσα στον αγωνιστικό χώρο και απέναντι από το πλήθος που κραυγάζει, και μπορούμε να ταυτιστούμε με την πρωταγωνίστρια. Η λήψη της εικόνας θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και ως γκρόν πλαν (λήψη της εικόνας από πολύ κοντινή απόσταση), που εστιάζει στην φιγούρα της Τζούλη και στην αλογοουρά της.(Γιαννικοπούλου, 2008: 125).

Ο μπαμπάς μου κι εγώ

Λεκτικό Κείμενο

«Η αλήθεια είναι ότι δεν πέταξα από την χαρά μου. Πόσα σχέδια θα μπορώ να κάνω με το έτσι και πόσα με το αλλιώς. Θα ήθελα να σχεδιάσω τα απογεύματα μας σαν να έχει σταματήσει ο χρόνος. Να ζωγραφίζουμε μαζί περισσότερο, να μου διαβάζει αγαπημένα παραμύθια, να

παίζουμε την πριγκίπισσα και το πριγκιπόπουλο αλλά και επιτραπέζια, να με μαθαίνει επίμονα σκάκι, να κάνουμε τα αστεία μας και τις σκανταλιές μας κρυφά από τη μαμά και να αγκαλιαζόμαστε ακόμα περισσότερο»

«Αυτό δεν σημαίνει πως δεν αγαπώ την μαμά. Όμως άλλο η μαμά και άλλο ο μπαμπάς. Ο μπαμπάς σκέφτεται πότε-πότε σαν παιδί. Η μαμά σκέφτεται πάντα σαν μαμά! Ο μπαμπάς τρώει παγωτά μαζί μου. Η μαμά προσέχει πάντα τη σιλουέτα της. Ο μπαμπάς με αφήνει να ξενυχτάω πού και πού. Η μαμά όλο γκρινιάζει για την ώρα. Ο μπαμπάς κρύβει τις σκανταλιές μου. Η μαμά τις καταλαβαίνει αμέσως. Ο μπαμπάς είναι... άλλο.»

Η αφήγηση γίνεται σε πρώτο πρόσωπο, όπου το παιδί φαίνεται σαν να μιλάει στον αναγνώστη, εξηγεί τους λόγους που δεν θέλει ο μπαμπάς του να δουλεύει περισσότερο και

μας αναφέρει όλα αυτά τα πράγματα που θα έκαναν αν είχαν τα απογεύματα τους μαζί. Η εικόνα παρουσιάζει ένα φανταστικό σκηνικό με το παιδί και τον μπαμπά να περνάνε χρόνο μαζί του. Φαίνεται πολύ σημαντική αυτή η συνθήκη γιατί με αυτόν τον τρόπο μεταφέρονται ιδεώδη του ενήλικα για το ποιος είναι ο ρόλος του μπαμπά αλλά και της μαμάς χρησιμοποιώντας ως πομπό το ίδιο το παιδί που στην ουσία μονολογεί, δηλαδή δεν παρουσιάζεται μια πραγματική κατάσταση αλλά μια φανταστική.

Σε αυτή την φανταστική εικόνα, στην αριστερή σελίδα υπάρχει το παιδί μαζί με τον μπαμπά της ενώ δεξιά σελίδα υπάρχει η μαμά. Και οι δυο εικόνες συνοδεύονται από λεκτικό κείμενο. Ο χώρος που βρίσκονται οι χαρακτήρες είναι πιθανώς το παιδικό δωμάτιο αφού υπάρχουν κυρίως παιχνίδια ως σκηνικά αντικείμενα. Μέσα στο δωμάτιο βρίσκονται ο μπαμπάς και το παιδί, ενώ έξω από αυτό και κοντά στην ανοιχτή πόρτα βρίσκεται η μαμά. Από το κείμενο υποθέτουμε ότι περνούν ένα από τα απογεύματα που περιγράφει το παιδί ότι θα ήθελε να περνάει με τον μπαμπά του.

Το πρώτο χαρακτηριστικό της εικόνας που γίνεται αντιληπτό είναι η διάταξη των ηρώων ως προς τον χώρο που δραστηριοποιούνται (δωμάτιο). Η μαμά τοποθετείται εκτός δωματίου και φαίνεται σαν παρακολουθεί/επιτηρεί -σχεδόν κρυφά- τον μπαμπά και το παιδί που συνυπάρχουν στον ίδιο χώρο και σε κοντινή απόσταση ο ένας από τον άλλο έχοντας μια σχέση εγγύτητας. Η θέση των χαρακτήρων μέσα στο δωμάτιο δικαιολογεί το κείμενο που αναφέρει όλα όσα κάνει το παιδί με τον μπαμπά που *«κάποιες φορές σκέφτεται σαν παιδί»*, ενώ με τη μαμά είναι διαφορετικά αφού *«η μαμά σκέφτεται σαν μαμά»*. Η φράση *«η μαμά σκέφτεται σαν μαμά»* φαίνεται να δικαιολογεί την θέση της μαμάς έξω από το δωμάτιο που τη στιγμή λήψης είναι τόπος παιχνιδιού και διασκέδασης. Σχεδόν μπορούμε να φανταστούμε πως οι δυο χαρακτήρες –μπαμπάς και παιδί- έχουν αφήσει τη μαμά εκτός δωματίου για να μην τους χαλάσει το παιχνίδι τους. Το λεκτικό και οπτικό κείμενο φανερώνουν την προτίμηση του παιδιού στον τρόπο παιχνιδιού του πατέρα, όπως επιβεβαιώνει και ο J.Gottman (2000:199), ότι οι μπαμπάδες αφιερώνουν μεγαλύτερο μέρος του χρόνου σε δραστηριότητες παιχνιδιού που το στυλ του είναι περισσότερο συναρπαστικό απ' ότι το αντίστοιχο των μητέρων.

Ως προς το πλάνο λήψης των χαρακτήρων (μακρινό, μεσαίο, κοντινό), ο μπαμπάς και η κόρη βρίσκονται κοντά στον αναγνώστη θεατή και έτσι μπορούμε να παρατηρήσουμε τα παρουσιαστικά χαρακτηριστικά τους και τις ενέργειες τους με τρόπο που γίνονται πιο

προσιτοί προς τα εμάς ενώ η μαμά που βρίσκεται στο βάθος μας κάνει να κρατάμε απόσταση από εκείνη σχεδόν σαν να μην θέλουμε ή να μην μπορούμε να την γνωρίσουμε.

Η χρωματική παλέτα που έχει χρησιμοποιηθεί είναι απαλή (παλ χρώματα) με την απουσία του μαύρου χωρίς έντονες χρωματικές αντιθέσεις. Αυτή η επιλογή δίνει την αίσθηση της ηρεμίας, της ζεστασιάς και της τρυφερότητας. Επίσης, αναφορικά με την επιλογή των αντικειμένων και χρωμάτων, ενώ αυτά παραπέμπουν σε δωμάτιο κοριτσιού, δεν υπερβάλουν αισθητικά και φαίνεται να υπάρχει η πρόθεση ουδετερότητας, όπως για παράδειγμα απουσία χρωμάτων που είναι συνδεδεμένα με το φύλο, δηλαδή το ροζ ή φούξια που είναι συνδεδεμένα με τα κορίτσια.

Η ενδυμασία των χαρακτήρων τείνει και αυτή προς την ουδετερότητα με τα μόνα αντικείμενα που να ξεχωρίζουν χρωματικά από τα υπόλοιπα να είναι η κόκκινη μπλούζα και οι πράσινες κάλτσες του μπαμπά. Αυτά τα χρώματα είναι πιο έντονα και ζωντανά, χρωματικοί συνδυασμοί και επιλογές που θα ταίριαζαν περισσότερο σε ένα παιδί και που τονίζουν τον παιδικό χαρακτήρα του μπαμπά, όπως αναφέρει και το κείμενο: *«ο μπαμπάς σκέφτεται πάντα σαν παιδί»*. Αυτό επιβεβαιώνει και η στάση του μπαμπά που κάθεται στο έδαφος όπως κάνουν τα παιδιά συνήθως όταν παίζουν και σε ίδιο ύψος με το παιδί με αποτέλεσμα να μην προβάλλεται κάποια σχέση εξουσίας μεταξύ των δύο.

Το παιδί-κορίτσι φοράει πρόχειρα και άνετα ρούχα, κολάν και μπλούζα, που είναι κατάλληλα για παιχνίδι και την κάνουν να νιώθει όμορφα. Η μπλούζα έχει λουλουδάκια και στο κεφάλι φοράει την κορώνα, χαρακτηριστικά μοντέρνας πριγκίπισσας. Το κορίτσι πλέον δεν φοράει φουστάνια και φούστες με έντονα χρώματα και σχέδια όπως σε προγενέστερες εικονικές αναπαραστάσεις του, που την καταπιέζουν ή την αποτρέπουν από το παιχνίδι, παρ' όλα αυτά παραμένει ως πριγκίπισσα. Το ίδιο συμβαίνει και με τον μπαμπά που φοράει στέμμα και όπως λέει το κείμενο παίζουν πριγκίπισσα και πριγκιπόπουλο και αναπαριστά μια καθιερωμένη σχέση μεταξύ μπαμπά και κόρης.

Τα χαρακτηριστικά του προσώπου και του σώματος όλων των απεικονιζόμενων φαίνεται να μοιάζουν μεταξύ τους. Τα πρόσωπα είναι χωρίς έντονες γωνίες που να εντείνουν τη διαφορά ηλικίας ή φύλου, ενώ η σωματική απεικόνιση του μπαμπά είναι ουδέτερα σχεδιασμένη με την απουσία των χαρακτηριστικών που θα παρέπεμπαν σε κάποια στερεοτυπική αναπαράσταση του φύλου, όπως για παράδειγμα ένα μυώδες σώμα, δηλαδή έτσι όπως παρουσιάζεται συνήθως κοινωνικά το αρσενικό φύλο.

Ως προς την δράση των χαρακτήρων, ο μπαμπάς φαίνεται να ξεφυλλίζει ένα βιβλίο με εικόνες και το παιδί να ζωγραφίζει, ενώ και οι δύο φαίνονται να είναι χαλαροί και ήρεμοι. Σε αντίθεση με την κοινωνική αφήγηση που θέλει τον μπαμπά να συμμετέχει σε δυναμικά και «άγρια» παιχνίδια, όπως για παράδειγμά πάλη ή κυνηγητό, ο εικονογράφος μας παρουσιάζει μια άλλη εκδοχή όπου ο μπαμπάς μπορεί να κάθεται κάτω, ήρεμος και να συνοδεύει το παιδί του στη δραστηριότητα που αυτό έχει επιλέξει. Ως ενήλικας επιλέγει μια πιο «ενήλικη» δραστηριότητα, όπως αυτή του διαβάσματος ενός βιβλίου αντί της ζωγραφικής, επιλογή που ίσως να οφείλεται και στο φύλο του παιδιού, και που ενδεχομένως αν ήταν αγόρι να ήταν διαφορετική.

Αν αντιμετωπίσουμε το σαλόνι ως μια ενιαία εικόνα και αναλύοντας το ως προς τον κατακόρυφο άξονα, μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι η μαμά βρίσκεται προς τη δεξιά μεριά εκεί που κατά τους G.Kress & T.V.Leeuwen τοποθετούνται τα ιδεώδη. Στη συγκεκριμένη εικόνα, παρατηρούμε ότι σε αυτή τη θέση απεικονίζονται τα αντικείμενα που φέρουν τα κοινωνικά ιδεώδη σε σχέση με το φύλο, όπως τα αντικείμενα που είναι συνδεδεμένα με το κορίτσι και το παιχνίδι δηλαδή η κούκλα, η νεράιδα, και η κορνίζα με το ροζ πλαίσιο. Η τοποθέτηση της μαμάς έξω από το δωμάτιο που όπως αναφέρει και το κείμενο γίνεται για «να κάνουμε τις σκανταλιές μας με τον μπαμπά κρυφά από τη από τη μαμά [...], Η μαμά φέρεται πάντα σαν μαμά», μας δημιουργεί την αίσθηση της απομόνωσης αλλά και της επιτήρησης από τη μεριά της μαμάς. Η μαμά που φέρεται πάντα σαν μαμά, σύμφωνα με το λεκτικό κείμενο, κρυφοκοιτάζει για να μαθαίνει τι γίνεται, συμπεριφορά που παραπέμπει στο κουτσομπολιό και είναι κοινωνικά συνδεδεμένο με κάτι που κάνουν οι γυναίκες, αλλά και για να επιτηρεί. Αυτό φαίνεται και στο βλέμμα της, που σε αντίθεση με του μπαμπά και του παιδιού που είναι χαμογελαστό και παιχνιδιάρικο, το δικό της είναι πιο σκυθρωπό με το στόμα να είναι σφιγμένο και τα βλέφαρα κατεβασμένα. Ιδιαίτερο στοιχείο είναι και το πιάτο με τα μισοφαγωμένα μπισκότα που βρίσκεται σχεδόν στη πόρτα και είναι σαν να «περιμένει» τη μαμά να το μαζέψει.

Αριστερά του κατακόρυφου άξονα βρίσκονται ο μπαμπάς, το παιδί και τα αντικείμενα που έχουν χρησιμοποιήσει ως παιχνίδια και απεικονίζουν την πραγματικότητα, αυτό που συμβαίνει στο τώρα. Εδώ παρατηρούμε πως υπάρχουν υλικά χειροτεχνίας (μολύβια και χαρτιά), μπάλες και βιβλία. Όλα φαίνονται σαν να έχουν χρησιμοποιηθεί, άρα ότι οι δυο τους είχαν μοιραστεί στιγμές παιχνιδιού αλλά είναι σκορπισμένα, σε αντίθεση με τα αντικείμενα που βρίσκονται στη μεριά της μαμάς που είναι πιο συμμαζεμένα. Η κοινωνική αφήγηση για

το παιχνίδι με τον μπαμπα είναι συνδεδεμένη με την ακαταστασία που έχει χαρακτηριστικά ανεμελιάς και ζαβολιάς αφού θα έρθει η μαμά μετά να συμμαζέψει.

Σύμφωνα με την αναπαραστατική λειτουργία των G.Kress & T.V.Leeuwen(2010), η συνολική εικόνα αναδεικνύει μια στερεοτυπική κοινωνική αντίληψη για τον τρόπο που σχετίζονται οι γονείς διαφορετικού φύλου Αυτή η αντίληψη περιλαμβάνει τον τρόπο που παίζουν τα παιδιά με τον μπαμπα που τον θέλει πιο αστείο, σκανταλιάρη και χαρούμενο, ενώ τη μαμά την αντιλαμβάνεται ως σοβαρή και αυστηρή δηλαδή εντέλει ως λιγότερο ενδιαφέρουσα .Ο μπαμπάς-παιδί, χαρακτηρισμό που βλέπουμε και από την επιλογή των ρούχων του, κάθεται κάτω και παίζει σαν παιδί, η μαμά στέκεται όρθια και κοιτάει-επιτηρεί (κρυφά).Η θέση των χαρακτήρων και αντικειμένων, η γωνία λήψης το σκηνικό και οι δράσεις των εμπλεκόμενων χαρακτήρων αναπαριστούν αυτή την αντίληψη με τρόπο που δεν γίνεται ορατός από την πρώτη ματιά. Το σημαίνον είναι ο μπαμπάς και το παιδί που παίζουν ενώ το σημαινόμενο είναι οι ρόλοι που παίρνουν οι δυο γονείς σύμφωνα με το φύλο τους.

Η συγκεκριμένη εικόνα φανερώνει μια μοντέρνα εκδοχή του ρόλου του πατέρα σε σχέση με αυτής του παρελθόντος που τον ήθελε πιο αποστασιοποιημένο και συνεχώς κουρασμένο, αφού ήταν αυτός που κυρίως δούλευε και έφερνε τα χρήματα στο σπίτι. Αυτή η μοντέρνα εκδοχή, φέρνει τον πατέρα κοντά στο παιδί να περνάει ποιοτικό χρόνο μαζί του, να είναι ήρεμος και απαλός χωρίς έντονα χαρακτηριστικά αρρενωπότητας, με το παιδί να νιώθει ασφάλεια δίπλα του και να τον αναζητά ακόμα παραπάνω. Σημασία έχει και το φύλο του παιδιού που είναι κορίτσι στη σχέση που διαμορφώνεται με τον πατέρα, σχέση πριγκίπισσας-πριγκιπόπουλο όπως λέει και το κείμενο. Όμως φέρνει και μια στερεοτυπική αντίληψη των δυο ρόλων, της μητέρας και του πατέρα. Η μητέρα φαίνεται σαν να μην ξέρει να παίζει αντίθετα έχει τη θέση της επιτηρήτριας, γεγονός δικαιολογημένο σύμφωνα με τον τρόπο που έχει μεγαλώσει η ίδια μέσα στην κοινωνία και τους ρόλους που έχει αναλάβει από νεαρή ακόμα ηλικία. Αυτοί οι ρόλοι την έχουν αποκόψει από το παιχνίδι, αφού δεν συμπεριλαμβάνεται στις μελλοντικές της αρμοδιότητες ως μητέρα και σύζυγος.

Φύλακας Άγγελος

Λεκτικό κείμενο

« -Εκτός από θρασύδειλοι είναι και άσχετοι στο ποδόσφαιρο. Ούτε μια κεφαλιά δεν μπορούν να αποκρούσουν. Είπε η Αγγέλα που εμφανίστηκε κρατώντας την μπάλα.

– Αγγέλα εσύ; Απόρησε ο Σίμωνας με απορία και ανακούφιση μαζί.»

Ανάλυση Εικόνας

Η εικόνα παρουσιάζει τους δυο χαρακτήρες σε εξωτερικό χώρο, πιθανότατα στο δρόμο της πόλης που ζει ο Σίμωνας. Η Αγγέλα κρατάει μια μπάλα ποδοσφαίρου και ο Σίμωνας φαίνεται παραξενεμένος που την βλέπει μπροστά του.

Αρχικά έντονα βλέπουμε τον χαρακτήρα της Αγγέλας που παρουσιάζεται με μέτωπο προς τον θεατή και φαίνεται να απευθύνεται στον Σίμωνα που είναι με προφίλ στον θεατή.

Τα μαλλιά της Αγγέλας και το φωτοστέφανο είναι αυτά που ξεχωρίζουν αφού είναι τα πιο έντονα χρωματιστά στοιχεία της εικόνας. Η Αγγέλα έχει ξανθά, περιποιημένα μαλλιά που είναι πιασμένα με ένα κοκαλάκι στα πλάγια, εικόνα που μας παραπέμπει στο παρουσιαστικό ενός καλού κοριτσιού μικρής σχετικά ηλικίας. Αυτό το επιβεβαιώνει και ιδιότητα της ως φύλακας άγγελος. Το ξανθό χρώμα στα μαλλιά είναι συνδεδεμένο με την αθωότητα και την καλοσύνη.

Επίσης η ενδυμασία της είναι προσεγγισμένη με την μπλούζα να είναι με γιακά και μικρά σχέδια από κόκκινα λουλουδάκια να την στολίζουν. Το ίδιο και η φούστα που φτάνει μέχρι

κάτω από τα γόνατα. Και οι δυο επιλογές προσδίδουν σεμνότητα και περιποίηση στην ηρωίδα. Ειδικότερα ο γιακάς είναι σύμβολο επισημότητας σε ένα ρούχο και είναι περισσότερο νοητικά συνδεδεμένος με ένα αντρικό ρούχο αφού είναι χαρακτηριστικό του πουκάμισου που κατά κύριο λόγο είναι αντρικό ένδυμα. Στα γυναικεία ρούχα προστίθεται συνήθως για να προσδώσει ένα πιο σεμνό στυλ αλλά και κάποιες φορές για να παραπέμψει σε αντρικό ντύσιμο. Ειδικότερα η μπλούζα με γιακά με σχέδια στο κόψιμο όπως το συγκεκριμένο είναι επιλογή ντυσίματος που συνοδεύει κυρίως τα κορίτσια νεαρής ηλικίας και δείχνει το κορίτσι πιο σοβαρό, ειδικότερα στην περίπτωση της Αγγέλας που συνδυάζεται με φούστα κάτω από το γόνατο. Τα παπούτσια της όμως είναι μποτάκια τύπου άρβυλα, ένα στυλ που δεν ταιριάζει με το στυλ των ρούχων αλλά είναι σίγουρα άνετο για να μπορεί να παίζει ποδόσφαιρο.

Ο Σίμωνας φοράει σκούρο πιθανώς μπλε πουλόβερ με γιακά και έχει την τσάντα του περασμένη στους ώμους. Η ενδυμασία του δείχνει ένα σοβαρό αγόρι που μάλλον είναι και καλός μαθητής αφού η τσάντα του φαίνεται αρκετά περιποιημένη. Τα ντυσίματα και των δυο χαρακτήρων αναπαριστούν τις εξιδανικευμένες κοινωνικές πεποιθήσεις για τους ρόλους που έχουν τα αγόρια και τα κορίτσια αυτής της ηλικίας. Τα κορίτσια είναι αθώα, τρυφερά και σεμνά πλασμένα αγγελικά και τα αγόρια –καλοί μαθητές είναι ντυμένοι σοβαρά και προσεγμένα. Μόνο στα παπούτσια της Αγγέλας φαίνεται η προδιάθεση για αλλαγή αφού επιλέγει ένα πιο άνετο στυλ.

Το αντικείμενο που κρατάει το κορίτσι και ο τρόπος που το κρατάει παραπέμπει στον τρόπο που κρατάνε τα αγόρια την μπάλα τους όταν πάνε για ποδόσφαιρο. Το κορίτσι υιοθετεί αυτό το στυλ και μας φαίνεται πλέον πιο δυναμικό. Η μπάλα που δεν ταιριάζει με το υπόλοιπο στυλ ντυσίματος της Αγγέλας –που θα περιμέναμε μάλλον να κρατάει κούκλα-, μας δίνει μια νέα πληροφορία για το πώς μπορεί να παίζει ένα κορίτσι. Το ίδιο επιβεβαιώνει και το κείμενο *«εκτός από θρασύδειλοι είναι και άσχετοι στο ποδόσφαιρο. Ούτε μια κεφαλιά δεν μπορούν να αποκρούσουν»*, και πλέον ο θεατής είναι σίγουρος ότι αυτό το κορίτσι ξέρει να παίζει ποδόσφαιρο.

Η οπτική διάδραση με τον θεατή καθιστά την εικόνα ως εικόνα προσφοράς (Kress & Leeuwen, 2010) αφού και οι δυο ήρωες έχουν το βλέμμα τους ο ένας προς τον άλλον χωρίς να κοιτάνε τον θεατή. Αυτού του τύπου η διάδραση δίνει τον χώρο στον αναγνώστη-θεατή να παρατηρήσει εκτενέστερα τους ήρωες και είναι μια διάδραση που επιλέγεται αρκετά από όσο παρατηρήσαμε στα βιβλίο που θίγουν έμφυλα ζητήματα.

Ως προς τη διάταξη στην εικόνα, ο φύλακας άγγελος είναι αριστερά του κατακόρυφου άξονα και στο πάνω μέρος του οριζόντιου, ενώ το αγόρι τοποθετείται στο κάτω μέρος και δεξιά του οριζόντιου άξονα. Το άνω μέρος εκφράζει τα ιδεατά, σημαντικά και εξέχοντα στοιχεία της εικόνας –φύλακας άγγελος στην συγκεκριμένη περίπτωση-, ενώ το κάτω μέρος τα ρεαλιστικά και πρακτικά στοιχεία της εικόνας. Όντως το αγόρι φαίνεται να αντιπροσωπεύει την πραγματικότητα με την δυσκολία του να αποδεχτεί μέχρι στιγμής ένα κορίτσι για φύλακα άγγελο, ενώ το κορίτσι φέρνει νέες ιδέες.

Γενικότερα, η εικονογράφηση χαρακτηρίζεται από απαλές και απλές γραμμές με την έλλειψη χρώματος, αυτό δίνει στους χαρακτήρες ένα πιο αέρινο χαρακτηριστικό που δημιουργεί στον αναγνώστη- θεατή την αίσθηση ότι αυτοί οι δυο χαρακτήρες δεν είναι πραγματικοί. Με αυτόν τον τρόπο ο αναγνώστης-θεατής μπορεί να συμμετέχει με έναν πιο αντικειμενικό τρόπο, αφού δεν συνδέεται απαραίτητα με τους ήρωες και έτσι δεν υπάρχει η συναισθηματική εμπλοκή που πιθανώς να παρεμπόδιζε την μετάδοση των μηνυμάτων που το βιβλίο επιθυμεί να μεταφέρει.

Αμπαλη, εγώ;

Λεκτικό κείμενο

«Θέλω να κάνω μια μεγάλη αγκαλιά στον αδερφό μου, αλλά ξέρω ότι δεν του πολυαρέσει. Του δίνω, όμως ένα σκαστό φιλί! – Κωστή, λέω παίρνοντας το σοβαρό ύφος, μερικές φορές ονειρεύομαι ότι η ζωή μας μοιάζει με το ποδόσφαιρο. Τρέχουμε πάνω κάτω και προσπαθούμε να βάλουμε γκολ. Να σκοράρουμε. Όταν τρέχουμε για τον εαυτό μας ή βλέπουμε μόνο τον αντίπαλο, κάνουμε φάουλ και παίρνουμε κόκκινη κάρτα. Όταν όμως είμαστε συντονισμένοι, δίνουμε όμορφες πάσες, πετυχαίνουμε σπουδαίες αποκρούσεις, κρατάμε γερή την άμυνα, τότε μπαίνει το γκολ και γίνεται πανηγύρι! – Έτσι είναι φιλόσοφε Χριστιάνα, μου απαντά. Το καλό παιχνίδι θέλει πολλή προπόνηση, δίκαιους κανόνες και επίμονη. Τίποτα δεν χαρίζεται. Αυτή είναι η νοστιμιά. Κάθε μέρα σε περιμένει μια έκπληξη.»

Ανάλυση εικόνας

Οι δυο χαρακτήρες που αλληλεπιδρούν σε αυτή την εικόνα είναι η Χριστιάνα που είναι η κεντρική ηρωίδα και ο μεγαλύτερος αδερφός της. Βρίσκονται μέσα στο σπίτι τους και ειδικότερα στον χώρο εστίασης, πιθανώς λίγο πριν την ώρα φαγητού.

Αυτό που γίνεται έντονα αντιληπτό είναι η δράση των χαρακτήρων, δηλαδή το στρώσιμο του τραπεζιού και από τους δύο. Το στρώσιμο του τραπεζιού είναι μια ενέργεια που δεν έχουμε συνηθίσει, να βλέπουμε την συμμετοχή του αρσενικού φύλου, αφού περιλαμβάνεται στις εργασίες του νοικοκυριού που συνήθως αναλαμβάνει το γυναικείο φύλο. Ειδικότερα, στις μικρότερες ηλικίες και όπου υπάρχει η συνθήκη μεγαλύτερος αδερφός αγόρι- μικρότερη αδερφή κορίτσι, το κορίτσι είναι αυτό που αναλαμβάνει το στρώσιμο του τραπεζιού. Εδώ όμως έχουμε την συμμετοχή και των δυο. Με βάσει την αναπαραστατική λειτουργία των Kress & Leeuwen που χρησιμοποιείται για την οικοδόμηση της φύσης των γεγονότων και των χαρακτήρων, η επιλογή του εικονογράφου να τοποθετήσει και τους δυο χαρακτήρες να στρώνουν το τραπέζι δεν είναι καθόλου τυχαία. Αντίθετα θέλει να θίξει έμμεσα το ζήτημα της ισότητας των δυο φύλων. Επίσης, το οπτικό κείμενο δεν συμβαδίζει με το λεκτικό κείμενο αυτό περιέχει τον διάλογο που γίνεται μεταξύ των δυο αδερφών και που το θέμα του είναι η δυσκολία που συναντά η Χριστιάνα σε σχέση με την επιλογή της να παίζει ποδόσφαιρο. Με αυτόν τον τρόπο δεν υπερτονίζεται η συμμετοχή του αγοριού στο στρώσιμο του τραπεζιού και αντιμετωπίζεται σαν μια αυτονόητη και συνηθισμένη δράση που θα έπρεπε έτσι να γίνεται και στην πραγματικότητα. Αν για παράδειγμα τοποθετούσε το κορίτσι να στρώνει το τραπέζι και το αγόρι να κάθεται στην καρέκλα και να την ακούει, θα μπορούσαμε να πούμε ότι παρουσιάζει μια στερεοτυπική απεικόνιση της καθημερινότητας των δυο φύλων ή αν στο κείμενο αναφερόταν ότι και οι δυο έστρωσαν το τραπέζι ίσως να φαινόταν επίμονο και διδακτικό. Όμως εδώ με έναν πολύ απλό και κατανοητό τρόπο γίνεται η ανατροπή των ρόλων των φύλων.

Οι εκφράσεις των προσώπων δείχνουν τον τρόπο που συνομιλούν οι δυο χαρακτήρες, και μεταδίδει τρυφερότητα και νοιάξιμο. Το αγόρι φαίνεται να μισό-χαμογελά και το βλέμμα του να είναι κατεβασμένο και στραμμένο προς το κορίτσι σαν να του δίνει όλη την προσοχή που χρειάζεται. Το κορίτσι έχει τα μάτια ορθάνοιχτα και αντίστοιχο χαμόγελο που την κάνει να φαίνεται ανακουφισμένη και να έχει μια ροπή προς την χαρά. Ο γωνίες του προσώπου δεν είναι σκληρές και παραπέμπουν σε παιδιά χωρίς να ξεχωρίζουν στοιχεία αρρενωπότητας στο μεγαλύτερο αγόρι.

Τα μαλλιά του κοριτσιού είναι πιασμένα με τέτοιο τρόπο που φαίνονται σχεδόν κουρεμένα κοντά σαν αγορίστικά με την προσθήκη δυο κοτσίδων σαν μπάλες πιασμένα στη κορυφή του κεφαλιού. Είναι ένα χτένισμα που σαν την αλογοουρά παραπέμπει σε ένα άνετο στυλ και του δίνει ένα ακόμα πιο «μη κοριτσίστικο» ύφος. Το μαύρο χρώμα στα μαλλιά δίνει δυναμισμό στο χαρακτήρα. Όμως στα παραμύθια το μαύρο χρώμα συνήθως επιλέγεται για τους κακούς ή ατίθασους χαρακτήρες, μάγισσα-κακιά βασίλισσα- άτακτο παιδί, οπότε προτρέπει τον θεατή-αναγνώστη να θεωρήσει το κορίτσι ως άτακτο ή ατίθασο που δεν συμβιβάζεται με τις κοινωνικές νόρμες. Το κόκκινο μπλουζάκι που φοράει το κορίτσι είναι ένα απλό που δείχνει την άνεση που θέλει, ενώ το κόκκινο χρώμα προσδίδει το πάθος για ανεξαρτησία και παραπέμπει και στην «κόκκινη κάρτα» του ποδόσφαιρο. Το ίδιο και το πράσινο τραπεζομάντηλο που είναι ένα χρώμα ζωντανό και ζωηρό και θυμίζει το γήπεδο ποδοσφαίρου.

Ως προς τη διάταξη στο χώρο οι χαρακτήρες τοποθετούνται πάνω από τον οριζόντιο άξονα της εικόνας και χωρίς βλεμματική προς τον θεατή. Αυτή η θέση τους δείχνει να είναι στο βάθος της σελίδας, με το τραπέζι και το τραπεζομάντηλο να έρχονται σε πρώτο πλάνο. Με αυτή την επιλογή ο θεατής-αναγνώστης εστιάζει περισσότερο στη δράση και τα αντικείμενα που σε αυτή την περίπτωση όπως είδαμε και παραπάνω αποκτούν ιδιαίτερη νοηματική αξία αφού οι χαρακτήρες διενεργούν μια αντισυμβατική πράξη -από κοινού στρώσιμο τραπεζιού- σύμφωνα με το κοινωνικό τους φύλο. Η εικόνα ανατρέπει στερεοτυπικές αναπαραστάσεις του ρόλου του φύλου εστιάζοντας περισσότερο στην πράξη παρά στους χαρακτήρες. Η στάση του σώματος τους μας επιτρέπει να τους παρατηρήσουμε αφού δεν έχουν βλεμματική επαφή με εμάς, ενώ παράλληλα δεν κρατάνε απόσταση από εμάς αφού μας επιτρέπουν να είμαστε μέσα στο δωμάτιο και να παρατηρούμε από κοντινή απόσταση. Έτσι μπορούμε να συνδεθούμε και να μας επηρεάσουν περισσότερο με έναν ανεπιτήδευτο τρόπο.

Παίζουμε; Λεκτικό κείμενο

«Εάν είσαι αγόρι, δεν θα θέλεις να παίζεις με κούκλες! –Μα...»

Ανάλυση εικόνας

Στην εικόνα φαίνεται μια παρέα παιδιών που βρίσκονται στην παιδική χαρά, εφόσον στον χώρο υπάρχουν κούνιες και άλλα παιχνίδια. Μαζί τους είναι μια φιγούρα σαν πλάσμα από άλλο κόσμο, αφού έχει πράσινο χρώμα αλλά το παρουσιαστικό του φέρνει σε παιδί. Κάποιοι χαρακτήρες φαίνεται να δρουν και συγκεκριμένα να παίζουν, ενώ κάποιοι άλλοι μαζί με το πλάσμα τους κοιτούν.

Ο κεντρικός ήρωας Πυξ έχει ένα παρουσιαστικό που από το ύψος και σε σχέση και με τους υπόλοιπους απεικονιζόμενους μοιάζει και εκείνος με παιδί. Η επιλογή όμως του πράσινου χρώματος σε δέρμα, κεφάλι και μαλλιά τον κάνει να ξεχωρίζει και έτσι αποκτάει μια μη ανθρώπινη υπόσταση. Το πράσινο χρώμα τον κάνει φιλικό προς τα εμάς αφού είναι ένα χρώμα που συμβολίζει την ζωή και την φρεσκάδα. Έτσι και ο Πυξ φαίνεται να φέρνει φρέσκες ιδέες σε σχέση με τις έμφυλες ταυτότητες και πιο συγκεκριμένα σε σχέση με τον τρόπο παιχνιδιού αγοριών και κοριτσιών. Με μια αποπλιστική αθωότητα αναρωτιέται κάθε

φορά που τα άλλα παιδιά του λένε ότι αυτό το παιχνίδι είναι μόνο για κορίτσια ή αγόρια με την λέξη MA! που μπορεί να θεωρηθεί περικείμενο αφού ενσωματώνεται στην εικόνα και είναι σαν από αυτή την λεκτική αντίδραση να συνεχίζεται η επεξήγηση οπτικά με την παρουσίαση μιας διαφορετικής εκδοχής.

Τα ρούχα του ήρωα είναι μια άσπρη ολόσωμη φόρμα. Η ολόσωμη φόρμα ταυτίζεται με πολύ νεαρές ηλικίες παιδιών που ακόμα δεν έχουν διαμορφώσει κοινωνικές απεικονίσεις και σκέψεις, όπως επίσης δεν έχουν αναπτυχθεί ακόμα τα σωματικά τους χαρακτηριστικά που τα εντάσσουν σε ένα από τα δυο φύλα. Το άσπρο χρώμα της κατ' εξοχήν χρώμα της αθωότητας επιβεβαιώνει αυτή την αθωότητα. Μαζί με την επιλογή των μαλλιών που δεν μπορούμε να ξεχωρίσουμε με ακρίβεια αν μακριά ή κοντά μαλλιά που θα μας παρέπεμπαν σε ένα αγορίστικο ή κοριτσίστικο χτένισμα, δημιουργείται η αίσθηση ότι αυτό το πλάσμα δεν έχει φύλο, άρα φέρνει κάποιες άλλες ιδέες σε σχέση με αυτό και δεν μπορεί να κατανοήσει τις ήδη υπάρχουσες.

Η κεντρική θέση των χαρακτήρων αποτελεί τον «πυρήνα της πληροφορίας» και προτρέπει τον θεατή-αναγνώστη να εστιάσει σε αυτούς και σε αυτό που κάνουν. Αυτά τα παιδιά φαίνεται να παίζουν κάποιο παιχνίδι ρόλων με κούκλες καθισμένα κατάχαμα, αφού το αγόρι κρατάει μια κούκλα και το κορίτσι ταΐζει την κούκλα. Η συμμετοχή ενός αγοριού σε αυτόν τον τρόπο παιχνιδιού είναι μια ανατρεπτική εικόνα, η νέα πληροφορία που έρχεται για να δώσει μια άλλη εκδοχή από την καθιερωμένη κοινωνική αντίληψη πως «τα αγόρια δεν παίζουν με κούκλες».

Στην αριστερή σελίδα και πίσω από τον Πυξ, υπάρχει μια παρέα παιδιών που εδώ ξεχωρίζουμε ότι είναι αγόρια, περισσότερο από το στυλ των μαλλιών τους και λιγότερο από τα ρούχα τους. Το αγόρι με τα καστανά μαλλιά και την μονόχρωμη κόκκινο-ροζ μπλούζα και το τζίν παντελόνι κάθεται με σταυρωμένα χέρια, μια στάση που δείχνει επίκριση σε αυτό που συμβαίνει στην απέναντι σελίδα και αυτό επιβεβαιώνεται από το θυμωμένο βλέμμα στο πρόσωπο του. Η επιλογή των ρούχων σε αυτό το αγόρι του, που είναι ένα καθιερωμένο αγορίστικο ντύσιμο μας παραπέμπει σε έναν χαρακτήρα που φέρνει στερεοτυπικές αντιλήψεις και αντιδρά σε κάτι νέο. Θα μπορούσε να είναι και η απεικόνιση αυτών των αντιλήψεων, δηλαδή η απεικόνιση του παλιού. Η θέση αυτού του παιδιού σε σχέση με τον Πυξ επιβεβαιώνει αυτή τη σκέψη, αφού τοποθετείται αριστερά του Πυξ μια θέση που στον κατακόρυφο άξονα κατά τους G.Kress & T.V.Leeuwen (1996), εντοπίζουμε το πραγματικό δεδομένο ενώ αριστερά αυτού (θέση Πυξ) υπάρχει το νέο και ιδεώδη (πληροφοριακή αξία).

Η ισοϋψής θέση των χαρακτήρων και στις δυο σελίδες δημιουργεί ένα νοητό μονοπάτι-διαδρομή στο οποίο υπονοείται η μετάβαση από την μια ιδέα -την παλιά- σε μια νέα (G.Kress& T.V.Leeuwen,1996). Το μόνο που ξεχωρίζει σε ύψος είναι το αγόρι με τα σταυρωμένα χέρια που τοποθετείται λίγο πιο ψηλά από το σύνολο και αυτή η θέση του δίνει κάποια εξουσία, η εξουσία της κοινής γνώμης, που όμως λόγω ηλικίας μπορεί να μεταμορφωθεί και γι αυτό δεν απέχει πολύ από όλα τα άλλα παιδιά.

Πάνω από τον οριζόντιο άξονα και στο βάθος της εικόνας, υπάρχουν τρία παιδιά διαφορετικού φύλου που φαίνεται να παίζουν αρμονικά. Στην διακειμενική μετά-λειτουργία αυτή η θέση δείχνει το ιδεώδες, δηλαδή την συνύπαρξη των δυο φύλων χωρίς διαχωρισμούς. Είναι σαν να υπάρχει μια μετά-ιστορία που αφηγείται το μέλλον και συνδέει τις δυο μπροστινές εικόνες, που αφού έχουν κάνει η κάθε μια τη διαδρομή τους έχουν συμπορευτεί και έχουν φτάσει στην ιδεατή κατάσταση, η οποία λόγω της τοποθέτησης της στο βάθος της εικόνας φαίνεται να είναι ακόμα μια μακρινή ιδεατή κατάσταση, ειδικότερα για τους χαρακτήρες της αριστερής σελίδας που βρίσκονται ακόμα πιο μακριά από αυτή. Σε αυτή τη θέση δεν υπάρχει κάποιος να τους επιβλέπει και να τους επικρίνει, ενώ δημιουργεί μια αίσθηση συναισθηματικής ησυχίας και ασφάλειας.

5. Συζήτηση αποτελεσμάτων

Από την ανάλυση των εικόνων, εντοπίσαμε πως τα στοιχεία που βοηθούν στον εντοπισμό αναπαραστάσεων που σχετίζονται με το φύλο είναι κυρίως τα σωματικά χαρακτηριστικά και το βλέμμα, η ενδυμασία και τα χρώματα που επιλέγονται, τα σκηνικά αντικείμενα, το περικείμενο και η διάταξη στον χώρο ή πλαισίωση. Η αναπαραστατική μετά-λειτουργία επίσης μας δίνει μια ολοκληρωμένη αφήγηση των έμφυλων αναπαραστάσεων.

Αρχικά ιδιαίτερης σημασίας είναι η επιλογή του φύλου του κεντρικού χαρακτήρα στο βιβλίο. Οι ηρωίδες στα βιβλία «Βικτώρια», «Αμπαλη Εγώ;», «Μπάλα-Μπαλαρίνα» διεκδικούν τα θέλω τους και αντιδρούν στους όποιους περιορισμούς. Το φύλο των χαρακτήρων νοσηματοδοτεί τον αγώνα των σημερινών γυναικών και κοριτσιών για ισότητα και φέρνει τα στοιχεία της σημερινής εποχής όπου το κορίτσι από άβουλο ον, μετατρέπεται σε δυναμικό χαρακτήρα. Αυτά τα βιβλία αναφέρονται κυρίως σε κορίτσια (αφού ο κεντρικός χαρακτήρας είναι ηρωίδα) και λειτουργούν προτρεπτικά και ενδυναμωτικά. Στα βιβλία *Φύλακας Άγγελος* και *Παίζουμε;* που διαπραγματεύονται με έναν πιο εμφανή τρόπο την ισότητα των δυο φύλων, οι κεντρικοί ήρωες είναι ένα αγόρι στο πρώτο, ένα αγόρι και ένα πλάσμα (ουδέτερο φύλο) στο δεύτερο. Στο πρώτο βιβλίο αναπαρίσταται η μεταστροφή των απόψεων του αγοριού σε σχέση με τα πράγματα που μπορεί να κάνει ένα κορίτσι και την μεταξύ τους σχέση αλλά επίσης παρατηρούμε και τον Φύλακα Άγγελο (κορίτσι) να αγωνίζεται -με έναν πιο διακριτικό και υπομονετικό τρόπο αυτή τη φορά, λόγω της αγγελικής της φύσης- για την αποδοχή της όπως και στα προηγούμενα βιβλία. Το *Παίζουμε;* επιλέγει έναν αρκετά ευφάνταστο τρόπο προσέγγισης έμφυλων ζητημάτων, αφού από την μια ο χαρακτήρας είναι από άλλο κόσμο και φαίνεται σαν να μην έχει συγκεκριμένο φύλο και από την άλλη οι υπόλοιποι χαρακτήρες είναι παιδιά και των δυο φύλων. Έτσι το βιβλίο αποκτά μια πιο αντικειμενική προσέγγιση με την απουσία της συναισθηματικής εμπλοκής των χαρακτήρων αφού αναπαράγουν στην ουσία κυρίαρχες απόψεις αλλά δεν φαίνεται να τους επηρεάζουν προσωπικά.

Ως προς τα σωματικά χαρακτηριστικά, οι αρσενικοί και θηλυκοί χαρακτήρες τείνουν στο να μοιάζουν μεταξύ τους σε σωματότυπο και παρουσιαστικό, αφού απουσιάζουν ή υπάρχουν σε μικρότερο βαθμό, από ότι σε παλιότερες εικονογραφήσεις, τα έντονα χαρακτηριστικά αρρενωπότητας ή θηλυκότητας που είναι συνδεδεμένα με έμφυλες ταυτότητες, όπως οι έντονες γραμμές του προσώπου και του σώματος που είναι πλέον πιο απαλές στο αρσενικό

φύλο. Επίσης, το βλέμμα είναι τρυφερότερο ειδικότερα στις γονικές απεικονίσεις (βλ. *Μπαμπά σ' αγαπώ*). Σημαντικό στοιχείο είναι και το κούρεμα με τους θηλυκούς χαρακτήρες να αποκτούν όλο και περισσότερο άνετα χτένισμα σε στυλ αλογοουράς ή κοτσιδάκια. Σε ορισμένες περιπτώσεις όπως σε αυτή του *Αμπαλη εγώ*; έχουν αρχίσει να μοιάζουν και με κοντοκουρεμένα μαλλιά. Το σκούρο χρώμα στα μαλλιά συνεχίζει να υποδηλώνει την δυναμικότητα ενός χαρακτήρα με εξαίρεση το *Μπάλα-Μπαλαρίνα* όπου η ηρωίδα έχει ξανθά μαλλιά. Τέλος, ακόμα οι αρσενικού φύλου χαρακτήρες έχουν κοντά μαλλιά.

Η επιλογή των ρούχων τείνει προς την ουδετερότητα και στα δυο φύλα. Φυσικά υπάρχουν ακόμα ενδυματολογικά στοιχεία που ξεχωρίζουν τα δύο φύλα και τα συνοδεύουν στους κοινωνικούς τους ρόλους όπως το σεμνό ντύσιμο του *Φύλακα Άγγελου* στο ομότιτλο βιβλίο. Στα περισσότερα βιβλία που έχουν θεματική την ισότητα των φύλων, οι ήρωες και ηρωίδες επιλέγουν κάποιο διαφορετικό τρόπο ντυσίματος ή χρώματος από αυτόν που θα επέλεγαν οι αντίστοιχοι ήρωες μιας προηγούμενης δεκαετίας και κυρίως παραπέμπουν σε άνετα ρούχα που αφήνουν το περιθώριο στην ηρωίδα να συμμετέχει σε περισσότερες δραστηριότητες. Η απουσία των χρωμάτων που είναι συνδεδεμένα με το φύλο –μπλε και ροζ– είναι επίσης έντονα αισθητή. Τα κορίτσια πλέον δεν φαίνονται και ντύνονται σαν πριγκίπισσες αλλά και το αμιγώς αγορίστικό στυλ (αγοροκόριτσο) φαίνεται να μην είναι η μόνη επιλογή αναπαράστασης της ανατροπής των έμφυλων ταυτοτήτων. Επίσης τα αγόρια αρχίζουν να ντύνονται με πιο πολλά χρώματα.

Η διάταξη σε σχέση με τον χώρο αλλά και τους χαρακτήρες φαίνεται επίσης να παίζει σημαντικό ρόλο για την αναπαράσταση εξουσιαστικών σχέσεων αλλά και για την μετάδοση νέων και παλιών πληροφοριών. Στη *Μπαμπά, σ' αγαπώ*, η μαμά βρίσκεται εκτός δωματίου και απομακρύνεται από τον τόπο παιχνιδιού, αφού αντιπροσωπεύει την γκρίνια και την επιτήρηση ενώ στο *Παίζουμε*;, η νέα πληροφορία (τα παιδιά που παίζουν με τις κούκλες) τοποθετείται στο κέντρο του ενδιαφέροντος. Το ίδιο και ο Πυξ που βρίσκεται μπροστά από τα υπόλοιπα παιδιά που κοιτούν καχύποπτα και με περιέργεια τον τρόπο που παίζουν οι φίλοι τους. Σημαντική για την ερμηνεία μας ήταν και η θέση των χαρακτήρων μεταξύ τους που δείχνει αν υπάρχουν εξουσιαστικές σχέσεις μεταξύ τους.

Η επιλογή των αντικειμένων που αναπαριστούν τα χόμπι και τα αθλήματα είναι ένα ακόμα στοιχείο που συναντήσαμε συχνά. Το ποδόσφαιρο και η μπάλα άρρηκτα συνδεδεμένα με το αρσενικό φύλο μετατρέπονται σε σύμβολο δυναμισμού και διεκδίκησης. Οι ηρωίδες στο *Μπάλα-Μπαλαρίνα* και *Αμπαλη εγώ*;, δίνουν το δικό τους αγώνα για το δικαίωμα της

συμμετοχής τους σε αγώνες ποδοσφαίρου με τον κοινωνικό περίγυρο να αντιδράει σε αυτή την επιλογή. Από την άλλη το μπαλέτο δείχνει τον περιορισμό και την επιβολή που δέχεται κάθε κορίτσι που, όπως η ηρωίδα στο βιβλίο *Βικτώρια*, αντιδράει με τον τρόπο της στην πίεση που της ασκείται για να συμμετέχει στη παράσταση του μπαλέτου αλλά και στη γενικότερη κοινωνική προσμονή που υπάρχει για το φύλο της, να είναι υπομονετική, υπάκουη και άριστη. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει το γεγονός ότι και στο βιβλίο *Μπάλα-Μπαλαρίνα* και *Βικτώρια*, οι ηρωίδες τελικά συνδυάζουν το μπαλέτο με ένα ακόμα χόμπι, το ποδόσφαιρο στο *Μπάλα-Μπαλαρίνα* και το κολύμπι στο *Βικτώρια*. Τα κορίτσια μπορεί να κάνουν και μπαλέτο αλλά και ποδόσφαιρο, μπορούν να ντύνονται και με φούστες αλλά να φοράνε και αθλητικά παπούτσια. Αλλά και στο *Φύλακας Άγγελος* η μπάλα και το ποδόσφαιρο κατέχουν σημαντική θέση στην μεταστροφή της άποψης που έχει το αγόρι για το κορίτσι.

Τέλος, η σχέση κειμένου με εικόνας διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη μετάδοση ιδεολογικών μηνυμάτων. Άλλοτε η εικόνα δρα συμπληρωματικά με το κείμενο όπως στην περίπτωση της *Μπάλας-Μπαλαρίνα* όπου πέρα από το ότι περιγράφει οπτικά όσα το λεκτικό κείμενο αφηγείται, δίνει στον αναγνώστη-θεατή και επιπλέον στοιχεία. Άλλοτε λειτουργεί σαν συνέχεια της αφήγησης όπως στο *Παίζουμε*; όπου η εικόνα συνεχίζει την αφήγηση από την τελευταία λέξη του λεκτικού κειμένου και παρουσιάζει όσα παρατηρεί ο κεντρικός ήρωας να συμβαίνουν που είναι αντίθετα από το λεκτικό κείμενο. Όπως και να έχει ο συνδυασμός λεκτικού κειμένου με εικόνα είναι μια ισχυρή συνθήκη στην μετάδοση νέων ή παλιών έμφυλων αντιλήψεων.

Η παρουσίαση της ελευθερίας της έκφρασης και των επιλογών φαίνεται ότι έχει αρχίσει να αφορά την εικονογράφηση. Από την μια το παλιό ή η στερεοτυπική απεικόνιση των φύλων φαίνεται να μην έχει ξεπεραστεί τελείως αφού συνεχίζουν και υπάρχουν οπτικά γνωστικά σχήματα που την προβάλλουν. Από την άλλη αρχίζει και ξεχωρίζει η διάθεση στην ανατροπή αυτών των απεικονίσεων με την εισαγωγή νέων πληροφοριών που άλλοτε γίνονται εύκολα αντιληπτές και άλλοτε χρειάζεται μια πιο λεπτομερής ματιά ώστε να εντοπιστούν.

6. Συμπεράσματα

Στη παρούσα εργασία επιχειρήσαμε να μελετήσουμε το πώς αναπαριστώνται οι έμφυλες ταυτότητες στο παιδικό εικονογραφημένο βιβλίο. Μέσα από τη βιβλιογραφική έρευνα και την ανάλυση των εικόνων, επιχειρήσαμε να δώσουμε απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν. Επιβεβαιώθηκε η σημασία της εικόνας στη μεταφορά στάσεων και αντιλήψεων και ειδικότερα στο παιδικό βιβλίο που έχει έντονη την παρουσία της, πολλές φορές μεγαλύτερη από αυτή του λεκτικού κειμένου, λόγω της μη κατάκτησης της αναγνωστικής ικανότητας του παιδιού-αναγνώστη.

Κατά την αναπαράσταση των έμφυλων ταυτοτήτων στη σύγχρονη εικονογράφηση, παρατηρείται μια τάση, οι λογοτεχνικοί χαρακτήρες να ανταλλάσσουν μεταξύ τους στοιχεία που λειτουργούν ως σύμβολα έμφυλων ταυτοτήτων σε μια προσπάθεια ανάδυσης θεμάτων ισότητας μεταξύ των δυο φύλων. Όπως είδαμε τα κορίτσια ντύνονται πλέον με «αγορίστικα» ρούχα, ενώ τα αγόρια αρχίζουν και βάζουν χρώμα στις ενδυματολογικές τους προτιμήσεις. Παρ' όλα αυτά στα περισσότερα βιβλία που βρήκαμε στην έρευνα μας και αναφέρονται σε έμφυλα ζητήματα, οι βασικοί χαρακτήρες είναι κορίτσια που αγωνίζονται για την ισότητα και την αποδοχή τους. Φαίνεται δηλαδή, πως αυτό το θέμα θέτει ένα ζήτημα που αφορά περισσότερο το γυναικείο φύλο και ορίζεται ως διεκδίκηση και μια ροπή προς τα χαρακτηριστικά του αρσενικού φύλου. Αυτή η παρατήρηση αναδεικνύει την τάση της εποχής όπου η κοινωνία πλέον αρχίζει να αποδέχεται την πιο δυναμική εκδοχή των γυναικών αλλά ακόμα κρατά αποστάσεις ή δεν δείχνει να την αφορά η ανάδειξη της συναισθηματικής πλευράς των αγοριών. Εδώ παρατηρούμε το ταμπού της εποχής και την αδυναμία που υπάρχει ακόμα στην αποδοχή των πιο «θηλυκών» έμφυλων χαρακτηριστικών των αγοριών. Για παράδειγμα μέσα στη βιβλιογραφία δεν βρήκαμε καμία αναφορά σε κάποιο αρσενικό χαρακτήρα που να πειραματίζεται με το κοινωνικό του φύλο.

Ένα βασικό συμπέρασμα που προέκυψε από την εν λόγω εργασία είναι πως η εικόνα έχει τη δύναμη να αναπαραστήσει κοινωνικές αφηγήσεις σε σχέση με τον ρόλο των δυο φύλων αφού χρησιμοποιεί συμβολισμούς που αποτελούν έμφυλα χαρακτηριστικά με βάση τις θεωρίες για τον κοινωνικό ρόλο του φύλου. Επίσης αναγνωρίσαμε πως οι κοινωνικές εξελίξεις φαίνεται να επηρεάζουν και το παιδικό εικονογραφημένο βιβλίο, που ως μέρος της λογοτεχνίας που δημιουργείται από ενήλικες διαμορφώνει στάσεις και αναδιατυπώνει υπάρχουσες κοινωνικές αντιλήψεις. Ο αναγνώστης με την διττή του μορφή, παιδί-αναγνώστης και ενήλικας-

αναγνώστης, έρχεται σε επαφή με αυτές τις αντιλήψεις κυρίως μέσω της εικόνας που δημιουργεί οπτικές νοηματοδοτήσεις στο λεκτικό κείμενο. Μπορούμε να πούμε πως η εικόνα επηρεάζει ακόμα περισσότερο στη διαμόρφωση αυτών των στάσεων από ότι ο λόγος καθώς περιέχει πληροφορίες που δεν μπορούν να αποδοθούν λεκτικά στην παιδική ηλικία, αφού θα αποτελούσαν φλυαρία και το κείμενο θα ήταν δυσανάγνωστο από τα παιδιά.

Εντέλει καταλήγουμε πως η διαμόρφωση των ηρώων/ηρωίδων στο παιδικό εικονογραφημένο βιβλίο επηρεάζεται από τις υπάρχουσες κοινωνικές εξελίξεις τόσο στον αφηγηματική όσο και στην οπτική περιγραφή τους. Το εικονογραφημένο βιβλίο αποτελεί καθρέπτισμα αυτών των εξελίξεων ως μέρος της ευρύτερης λογοτεχνίας της οποίας εξ' ορισμού ένα από τα χαρακτηριστικά της είναι η μετάδοση αντιλήψεων. Θα λέγαμε πως η παιδική λογοτεχνία έχει ακόμα περισσότερο μερίδιο ευθύνης αφού όπως λέει και η Α. Γιαννικοπούλου (2008:146), «...*Τσως περισσότερο από την λογοτεχνία για ενήλικους , στο παιδικό βιβλίο βαραίνει η πράξη της ψυχαγωγίας, με την κυριολεκτική σημασία του όρου ως αγωγή ψυχής ...*» Ιδιαίτερα η εικονική αναπαράσταση των ηρώων και των ενεργειών τους, που καθ' υπόσταση της, μπορεί να μεταφέρει παραπάνω πληροφορίες από ότι το λεκτικό κείμενο, αφού όπως είδαμε ειδικότερα στο παιδική λογοτεχνία ο αφηγηματικός λόγος είναι περιορισμένος, ειδικότερα στις μικρότερες ηλικίες.

Η εικόνα χρησιμοποιεί γνωστικά σχήματα που μπορούν να επιβεβαιώσουν και να διαβιβάσουν ή να διαμορφώσουν και να ανατρέψουν κοινωνικές αντιλήψεις και στάσεις. Το ίδιο συμβαίνει και στα θέματα φύλου, αφού οι χαρακτήρες αναπαριστούν υπάρχουσες ιδεολογίες σε σχέση με τον ρόλο των φύλων και την μεταξύ τους σχέση. Όμως η εικόνα μπορεί να δημιουργήσει και νέα σχήματα που να διαμορφώσουν νέες αντιλήψεις. Μέσα από την έρευνα μας διαπιστώσαμε ότι το δεύτερο δεν συμβαίνει τόσο συχνά στην ελληνική βιβλιογραφία, αλλά οι απεικονίσεις βασίζονται κυρίως σε αποδεκτά γνωστικά σχήματα ανατροπής –όπως για παράδειγμα η αλλαγή στο ντύσιμο των κοριτσιών-, που ο θεατής-αναγνώστης μπορεί να αποδεχτεί ευκολότερα. Στην παγκόσμια βιβλιογραφία υπάρχουν βιβλία που έχουν προχωρήσει ένα βήμα παραπάνω και προτείνουν νέες μορφές στην αντίληψη του φύλου, όπως για παράδειγμα το *Julian is a mermaid* που ο κεντρικός ήρωας είναι ένα αγόρι που αποφασίζει να ντυθεί γοργόνα και το *Tiny, are you a boy or are you a girl* που διαπραγματεύεται θέματα ταυτότητας φύλου, αφού ένα παιδί τρελαίνεται για τα κουστούμια και του αρέσει να μεταμφιέζεται σε γιατρό, ζώο και πεταλούδα. Αυτές οι αναπαραστάσεις θα μπορούσαν να θεωρηθούν τολμηρές επιλογές για την ελληνική κοινωνία, έτσι οι εικονογράφοι φαίνεται –ακολουθώντας το κείμενο-, να χρησιμοποιούν πιο «ανεκτά»

στο ελληνικό κοινό σχήματα. Με μοναδική εξαίρεση το *Ένα ψάρι που το έλεγαν Ορφώ* του Φ. Μανδηλαρά με εικονογράφηση της Ν. Καπατσούλια που θίγει ζήτημα μετασχηματισμού του φύλου, αφού ο βασικός ήρωας είναι ένας ροφός που μετασχηματίζεται από θηλυκός σε αρσενικός.

Παρ' όλα αυτά υπάρχει μια έντονη μεταστροφή στην απεικόνιση των δυο φύλων και ιδιαίτερα θα λέγαμε των κοριτσιών που πλέον φεύγουν από το παθητικό μοντέλο των προηγούμενων χρόνων και γίνονται δυναμικές φιγούρες που διεκδικούν τα «θέλω» τους και αγανακτούν με τους όποιους κοινωνικούς περιορισμούς τους επιβάλλονται σε σχέση με το φύλο τους. Η ιδεολογία στην παιδική λογοτεχνία που εστιάζει σε θέματα φύλου φαίνεται να αναφέρεται περισσότερο στα κορίτσια-αναγνώστες, αφού κυρίως στα βιβλία με αυτή τη θεματική βασική ηρωίδα είναι συνήθως κάποιο κορίτσι, και μοιάζει να συμβαδίζει με την σύγχρονη κοινωνική κατάσταση της χώρας όπου παρατηρείται μια έντονη μεταστροφή στο πως υπάρχει, αντιμετωπίζεται και συνδιαλέγεται το γυναικείο φύλο, μεταστροφή που βασίζεται κυρίως στον αγώνα των ίδιων των γυναικών. Αυτή η εξέλιξη της αντιμετώπισης του φύλου στα παιδικά λογοτεχνήματα, δημιουργεί μια «απελευθερωτική δύναμη» (Α. Γιαννικοπούλου, 2008:147) στα παιδιά-αναγνώστες αφού δίνει το περιθώριο στη φαντασία, το όνειρο και την ανυπακοή απέναντι στους θεσμούς και τις αντιλήψεις των ενηλίκων.

Κλείνοντας, θα θέλαμε να πούμε πως το ταξίδι στο παιδικό εικονογραφημένο βιβλίο ήταν ένα ταξίδι γεμάτο εικόνες όπου κάποιες φορές χρειάστηκε να μπούμε στη θέση των παιδιών και να προσπαθήσουμε να τις δούμε μέσα από τα δικά τους μάτια ώστε να μπορέσουμε να τις αναλύσουμε με περισσότερη ακρίβεια. Αυτό η προσέγγιση μας έκανε έρθουμε κοντά σε αυτόν τον παιδικό κόσμο και να τον σεβαστούμε ακόμα περισσότερο και να νιώσουμε την ευθύνη ως ενήλικες στο τι εικόνες (με τον ευρύτερο όρο), δημιουργούμε για τα παιδιά. Ειδικότερα σε θέματα φύλου αφού αυτή ήταν η θεματική της εργασίας, έχουμε την ευθύνη να εξελίσσουμε εμείς οι ίδιοι τη σκέψη μας και τις ιδέες μας και συνεχώς να διαπραγματευόμαστε θέσεις και αντιλήψεις που θεωρούνται δεδομένες, γιατί όπως είδαμε αυτές οι στερεοτυπικές κοινωνικές θέσεις δημιουργούν εγκλωβισμούς και καταπιεστικές σχέσεις ανάμεσα στα άτομα. Δεν έχουμε παρά να ευχηθούμε πως οι σημερινοί αναγνώστες παιδικών βιβλίων θα γίνουν οι μελλοντικοί ευαισθητοποιημένοι σε κοινωνικά ζητήματα πολίτες του αύριο!

Βιβλιογραφία

- Akrew S. , & Ross.C (1994). *Τα αγόρια δεν κλαίνε*(3η έκδοση). Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
- Ανδρικοπούλου Ε. (2000).*Ο στερεοτυπικός ρόλος του φύλου στα παιδικά τηλεοπτικά προγράμματα, στη διαμόρφωση της έννοιας της ταυτότητας του φύλου, για το παιδί της προσχολικής ηλικίας.* Ανακτήθηκε από <https://hellanicus.lib.aegean.gr/bitstream/handle/11610/13837/file0.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Γαλανού Μ. (2014). *Ταυτότητα και έκφραση φύλου: ορολογία, διακρίσεις, στερεότυπα και μύθοι*, Σωματείο υποστήριξης διεμφυλικών.
- Γιαννικοπούλου, Α. (2004). *Γυναικεία πρόσωπα στο εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο* (σελ. 73-85). Στο Μ. Καΐλα, G.Berger, & Ε. Θεοδωροπούλου (Επιμ.) *Ελληνοτουρκικές Προσεγγίσεις. Επαναπροσδιορίζοντας τη Γυναικεία Ταυτότητα. Τομ. IV*. Αθήνα: Ατραπός.
- Γιαννικοπούλου, Α. (2007). «Κι έζησαν αυτοί/ αυτές καλά και εμείς καλύτερα»: Θέσεις και αντι-θέσεις για τη γυναίκα των εικονογραφημένων παραμυθιών (σελ. 189-216). Χ. Βιτσιλάκη, Μ. Γκασούκα & Γ. Παπαδόπουλος (Επιμ.) *Φύλο και Πολιτισμός*. Αθήνα: Ατραπός.
- Γιαννικοπούλου Α. (2018). *Στη χώρα των χρωμάτων, το σύγχρονο εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο*. Αθήνα: Παπαδόπουλος.
- Διαμαντοπούλου Α.Π. (2018). *Έμφυλες αναπαραστάσεις σε σύγχρονα ελληνικά εικονογραφημένα βιβλία για παιδιά προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας (4 -7 ετών) που αναφέρονται σε θέματα αναπηρίας ή/και ειδικών εκπαιδευτικών αναγκών*. Ελληνικό ανοικτό πανεπιστήμιο.
- Gottman J. (2011). Η συναισθηματική νοημοσύνη των παιδιών, πώς να μεγαλώσουμε παιδιά με συναισθηματική νοημοσύνη. Αθήνα: Πεδίο.
- Hunt P., (2001). *Κριτική, Θεωρία και παιδική λογοτεχνία*. Αθήνα: Πατάκη.
- Κανατσούλη Μ. (2008).*Ο ήρωας και η ηρωίδα με τα χίλια πρόσωπα, νέες απόψεις για το φύλο στην παιδική λογοτεχνία*. Αθήνα: Gutenberg.
- Kress G., & Leeuwen T.V. (2010). *Η ανάγνωση των εικόνων, η γραμματική του οπτικού γραμματισμού*. Αθήνα: Επίκεντρο.
- Κολλάρου Ε.Μ.(2019).*Η Γυναικεία Παρουσία Στο Σύγχρονο Ελληνικό Και Αγγλικό Παιδικό Βιβλίο*. Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας.
- Κόκκινος Δ. (2020). *Σημειώσεις μαθήματος: Παιδικό Βιβλίο: Θεωρία, Ιστορία και Διδακτικές προεκτάσεις*, (Πανεπιστημιακές σημειώσεις), Πανεπιστήμιο Αιγαίου.
- Κουκλατζίδου, Μ. (2014). *Έμφυλες ταυτότητες. Εκπαίδευση και παιδική λογοτεχνία*. Θεσσαλονίκη: Αυτοέκδοση. Ανακτήθηκε από https://www.academia.edu/9362199/%CE%88%CE%BC%CF%86%CF%85%CE%B%CE%B5%CF%82_%CF%84%CE%B1%CF%85%CF%84%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B5%CF%82._%CE%95%CE%BA%CF%80%CE%B1%CE%AF%CE%B4%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B7_%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CF%80%CE%B1%CE%B9%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%AE_%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%BF%CF%84%CE%B5%CF%87%CE%BD%CE%AF%CE%B1
- Παναγιούλλα Κ. (2019). *Λαϊκός πολιτισμός στην εκπαίδευση: έμφυλες αναπαραστάσεις στα σχολικά εγχειρίδια της Α' δημοτικού από το 1919 ΕΩΣ 2018*. Πανεπιστήμιο Αιγαίου.

- Philip N. & Lissa P. (2013) *Keywords for Children's Literature: mapping the critical moment*, *Barnelitterært Forskningstidsskrift*, 4:1, 21092, doi: 10.3402/blft.v4i0.21092
- Thuy T.(2017).*READING IMAGES - THE GRAMMAR OF VISUAL DESIGN*
Gunther Kress & Theo van Leeuwen Routledge, 2006, ISBN-13: 978-0415319157.doi:10.25073/2525-2445/vnufs.4217